HISTORISCHE KRING

NEDERHORST DEN BERG

nov. 1992 • nr. 8

PROVINCIE NOORD-HOLLAND GEMEENTE NEDERHORST DEN BERG

THEMANUMMER

VAN BLEKERIJ TOT WASINDUSTRIE

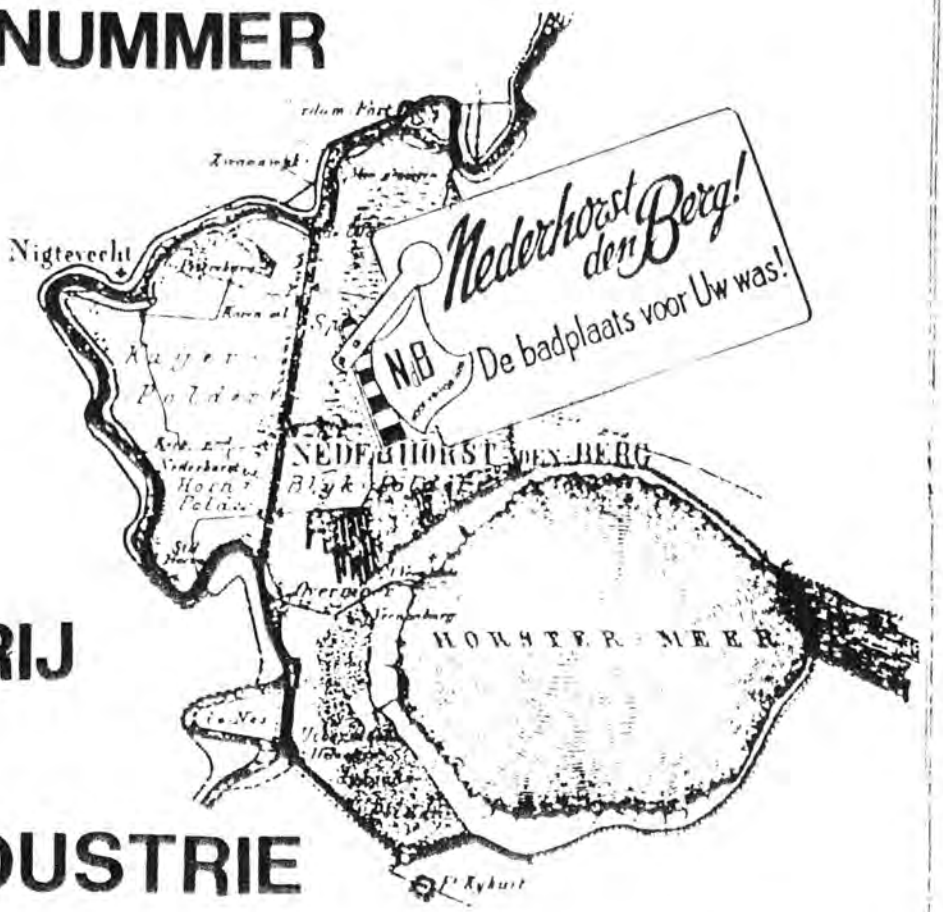

1867.

1460 Bunders 850 Inwoners

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

HISTORISCHE KRING - NEDERHORST DEN BERG

BESTUUR

Voorzitter	J.E. Jansen Pieter de Hooghlaan 23 1394 GJ NdB, tel. 02945-4152
Secretaris	W.J. van Deutekom Uiterdijksehof 14 1394 JM NdB, tel. 02945-3343
Penningmeester	K. Scherpenhuijsen Overmeerseweg 76 1394 BE NdB, tel. 02945-1727
Alg.adjunct	G.W.C. Verheul Middenweg 24 1394 AK NdB, tel. 02945-1911
Leden	J.F.A. Baar Kerkstraat 6 1394 CX NdB, tel. 02945-4309

REDACTIE

G.J.M. Baar
Zoddeland 26
1394 KR NdB, tel. 02945-4368

T. Griffioen
Kuijerpad 6
1394 DA NdB, tel. 02945-4106

J.F.A. Baar
Kerkstraat 6
1394 CX NdB, tel. 02945-4309

tekstverwerking: N.W.J. Breed

LIDMAATSCHAP

ƒ 25,-- per jaar
Bankrekeningnr. 32.82.24.138
RABOBANK Nederhorst den Berg
girorek.nr.van de bank: 368387

Niets uit deze uitgave mag, op welke manier dan ook, vervee l-voudigd en/of openbaar gemaakt worden zonder schrifte-lijke toestemming van het bestuur.

HISTORISCHE KRING
NEDERHORST DEN BERG

Opgericht: januari 1988

Jaargang 2 - nummer 8 november 1992

==========

Themanummer: Van blekerij tot wasindustrie.

INHOUD:

PAG: 174 - Inleiding

PAG: 175 - De klerenblekers van Nederhorst den Berg - Jan Baar

PAG: 183 - Van Tuinman tot bleker - A. Schilder-Hageman

PAG: 185 - Een dergelijke toestand kunnen wij niet langer gedogen - Jan Baar

PAG: 192 - Waterzuivering en zeeppolders - Martin Stevens

PAG: 194 - Stoomwasserij Veldzicht - Jan Portengen

PAG: 198 - Van bleker naar wasindustrieel - Jan Baar

PAG: 205 - De mens achter de mangel - Gerard Baar

PAG: 216 - Toekomst.

VOORWOORD.

Dit themanummer verschijnt ter gelegenheid van de tentoonstelling "VAN BLEKERIJ TOT WASINDUSTRIE". Deze wordt gehouden in het Parochiehuis aan de Dammerweg, naast de RK. Kerk.

Wasserijen zijn niet weg te denken uit de historie van Nederhorst den Berg en daarom zou het leuk zijn als u massaal op kwam dagen om al die oude beelden eens op uw gemak te bekijken. Er kunnen zelfs bandjes met interviews beluisterd worden van mensen die bij de wasserijen werkzaam zijn geweest.

De openingstijden zijn: ZATERDAG 7 november van 10.00 tot 17.00 uur en ZONDAG 8 november van 12.00 tot 17.00 uur.

Het heeft de werkgroep "Wasserijen" wel wat tijd gekost maar ze zijn er in geslaagd een goed overzicht te geven van de ontwikkelingen binnen deze tak van industrie.

Vooral dank zij de medewerking die van alle kanten is gekomen voor wat betreft foto's, materialen en verhalen van hoe het vroeger was. Niet altijd een even gemakkelijke opgave! Zo kunnen wij ons een beeld vormen van jaren die reeds lang vervlogen zijn.

De REDAKTIE

DE KLERENBLEKERS VAN NEDERHORST DEN BERG

Jan Baar

Algemeen neemt men aan, dat zachtheid en zuiverheid van het Vechtwater van belang zijn geweest voor het ontstaan van de wasindustrie in Nederhorst den Berg.
Hoewel er voor 1840 ongetwijfeld was- en bleekactiviteiten in deze waterrijke omgeving uitgeoefend werden, kan er niet gesproken worden van een duidelijk aanwezige nijverheid.

In de "Omslagen der Consumptielasten en Impositiën" komt Hendrikje Snel aan het eind van de 18e eeuw voor als "wasch-ter", evenals de weduwe van Cornelis Vermolen "aan het Eyland". Evert van Impelen te Overmeer wordt als "bleeker" genoteerd. De klanten zullen in de niet al te wijde omgeving gevonden zijn, misschien o.a. bij de toen aanwezige buitenplaatsen. Waarschijnlijk werkte de geïsoleerde ligging van Den Berg niet erg mee aan een voorspoedige ontwikkeling. Onder de 769 Bergers zijn op 1 januari 1830 18 veehouders, 10 hoepelbui-gers, 4 rietdekkers, enz. maar geen enkele bleker, wasser of blekersknecht.

Omstreeks de helft van de vorige eeuw vonden de meeste inwoners hun bestaan in de veenderijen en hoepelbuigerijen. Al enkele van de 177 gezinnen verdienden het hoofdinkomen met wassen en bleken, terwijl er ongetwijfeld ook vrouwen waren, die het karige gezinsinkomen wat aanvulden met wassen en bleken voor derden.

De Volkstelling van 1840 geeft ons de naam van de eerste echte bleker van Nederhorst den Berg: Aart Hollenbach, 43 jaar, uit Amsterdam geeft als beroep "bleeker" op. In de 10 jaar die volgen vestigen zich enige personen als kleerbleker in Overmeer en aan de Hinderdam. Bastiaan van Bruggen en Albert Hendriks komen uit '-Graveland naar Den Berg en Roelof Kroesen uit Amsterdam.
Na 1850 worden de vermeldingen veelvuldiger. Het is echter niet altijd duidelijk of het bij de vermelding kleerbleker gaat om iemand met een eigen bedrijfje of om een blekers-knecht.

Bij de gebroeders Johannes en Nicolaas Vrijhoef uit Vreeland is het wel duidelijk: zij worden in 1853 ingeschreven als blekersknecht.
Dirk van Deventer werkt hier 2 maanden als "wasscher". Hendrikje Slokker uit 's-Graveland is "bleekerswerkbode", Barbara van Voorst "kleerbleekster", terwijl zij toch duidelijk blekersmeid was.
Christina de Liefde, weduwe, en Johanna Korthoef, gehuwd, maar alleenwonend, komen kort na 1850 voor als kleerbleekster; misschien oefenden zij zelfstandig dit beroep uit.
Pieter Bongenaar, Eiland 80, kleerbleker, heeft 2 man personeel.
Ruth van den Berg, bleker, is duidelijk een knecht, evenals Willem van der Plas, kleerbleker.

De meeste blekersbaasjes houden het in deze periode niet lang vol, om welke reden dan ook. Er zijn veel wisselingen van eigenaar of huurder. Toch wordt wel duidelijk, dat er toekomst zit in het blekersbedrijf in dit dorp aan de Vecht. Als hoepelbuiger Jacobus den Drijver in 1858 trouwt met Cornelia van Holst beginnen zij een blekerij in Overmeer aan de Vecht op de plaats waar al een bedrijfje gevestigd was geweest. Zij lijken de eersten te zijn, die het wel voor langere tijd volhouden.
In 1860 koopt Toon Hageman een klederblekerij met bleekveld van Hendrik Kruiswijk. Met vrouw en 11 kinderen vestigt Hageman zich aan de Meerlaan.
Het gemeenteverslag van 1865 vermeldt naast 4 hoepelbuigerijen met 24 arbeiders en 2 klompenmakers met 9 werkkrachten "5 kleerbleekerijen van eenige omvang". Deze formulering kan inhouden, dat er meer kleerblekerijen zijn, maar dan van (zeer) geringe omvang. Het aantal werkkrachten wordt niet vermeld. Per bedrijfje zal het aantal erg laag geweest zijn, en/of louter uit gezinsleden bestaan hebben.

Het beginnen van zo'n blekerijtje zal betrekkelijk eenvoudig geweest zijn. Erg veel kapitaal hoefde niet voorhanden te zijn. Met een schuur, een stookplaats, wat kuipen, een stampblok, goede zeep en wat connecties kwam men al een heel eind.
Na het overlijden van Jacobus den Drijver in 1893 wordt de inventaris van zijn bezittingen opgemaakt. Zijn weduwe en schoonzoons Lambertus Snel en Bruin Portengen, beiden blekers, zijn de erfgenamen van de blekerij.

Aanwezig zijn o.a. een partij steenkolen en turf ter waarde van ƒ 29,-, enige materialen voor de blekerij met een waarde van ƒ 26,- en "in de wasscherij Een Groote en vijf kleine schragen, twee tobben, vier groote en een kleine kuip met stamper, twee wagens en eenige emmers, zestien Gulden. Een ijzeren waterfornuis, twaalf Gulden, Twee manden, twee hanglampen en eenig divers, een Gulden vijftig cents". Verder nog 2 vouwtafels, een kachel van ƒ 7,- en een partij droogpalen en lijnen op het veld ƒ 3,-. De totale wasserij-inventaris wordt door gemeente-secretaris Heierman geschat op ƒ 39,50. "De uitstaande vorderingen der affaire" belopen een bedrag van ƒ 120,20. Aan blekersmaterialen moet nog ƒ 240,96 betaald worden.

Het was in die dagen niet zo, dat de was vaak de deur uitging. De klanten gaven aanvankelijk één keer per jaar later iets vaker, de was mee. Een bedrijfje kon met een paar echte, flinke klanten aardig vooruit, zeker als er nog inkomsten uit andere bezigheden binnenkwamen.
Er zullen maar weinig blekerijen geweest zijn, waarbij neveninkomsten geen bijdrage aan het inkomen leverden!
Het bedrijf van Ibe de Jong wordt in 1900 beschreven als "waschhuis, droogschuur, spoelhok, koestalling, wagenloods, berghok, hooiberg, Erven en grond met een gedeelte dijk, waarop 20 vruchtbomen, een en ander ingericht als kleederbleekerij en veehouderij te Nederhorst den Berg aan de Oude Vecht direct voorbij de Torenweg aan het grote Eiland.
Notaris Lasonder heeft aardig zijn best moeten doen om dit bedrijf te verkopen. Gerrit H. Franssen wordt uiteindelijk voor ƒ 2.840,- de koper. De inventaris was al eerder in openbare verkoping gebracht: "Gezond en zeer welig Hoornvee, Paard, wagens, boeren- en melkgereedschap....Alsmede: kleederbleekersgereedschappen, inboedel, etc." Het klederblekersgereedschap bestond uit: enige kuipen, 2 kruiwagens, een wasfornuis en een fornuis met ketels. L.J.M. Krul, leverancier van blekersbenodigdheden kreeg nog ƒ 25,10 voor stijfsel en B.v.d. Beek ƒ 34,35 voor geleverd veevoeder. De boot in de Vecht werd geschat op ƒ 10,-".

Voor het jaar 1859 bericht de gemeentesecretaris aan de Commissaris des Konings, dat er in de gemeente geen stoomtuigen en stoomketels in bedrijf zijn. De eerste geregistreerde stoommachine (volgens de Stoomwet van 1869) is de in 1874 vervaar-

digde machine, waarvoor op 10 febr. 1877 een akte afgegeven wordt aan Toon Hageman aan de Meerlaan.
A.M. Hageman, bleker aan de Punt van de Slotlaan, verkrijgt de acte 6 dagen later. De gemeente had hem 7 november 1876 vergunning gegeven voor een stoomwasmachine met stoomdruk van 4,13 voor 1 werktuig met PK 2 nominaal.
Op 1 mei 1874 koopt Chris Hageman, klederbleker onder Loosdrecht, een perceel grond van H.M. Laagland in de Spiegelpolder aan de weg naar Hinderdam. Zijn broer Cornelis participeert in deze aankoop. Als onderpand wordt gesteld "Het bij deze overgedragen perceel met de thans daarop in aanbouw zijnde Kleederbleekerij met toebehooren". De broers beginnen allebei een blekerij.
Een jaar later vragen Cornelis Hageman en zijn buurman H.v. Huisstede bij Rijkswaterstaat vergunning aan om een steiger in de Reevaart (onderdeel van de Keulse Vaart) te mogen bouwen, omdat de oever onbeschoeid is en het daardoor, vooral bij laag water, moeilijk spoelen is. De aanleg zal geen hinder opleveren voor de scheepvaart en de scheepsjagerij.

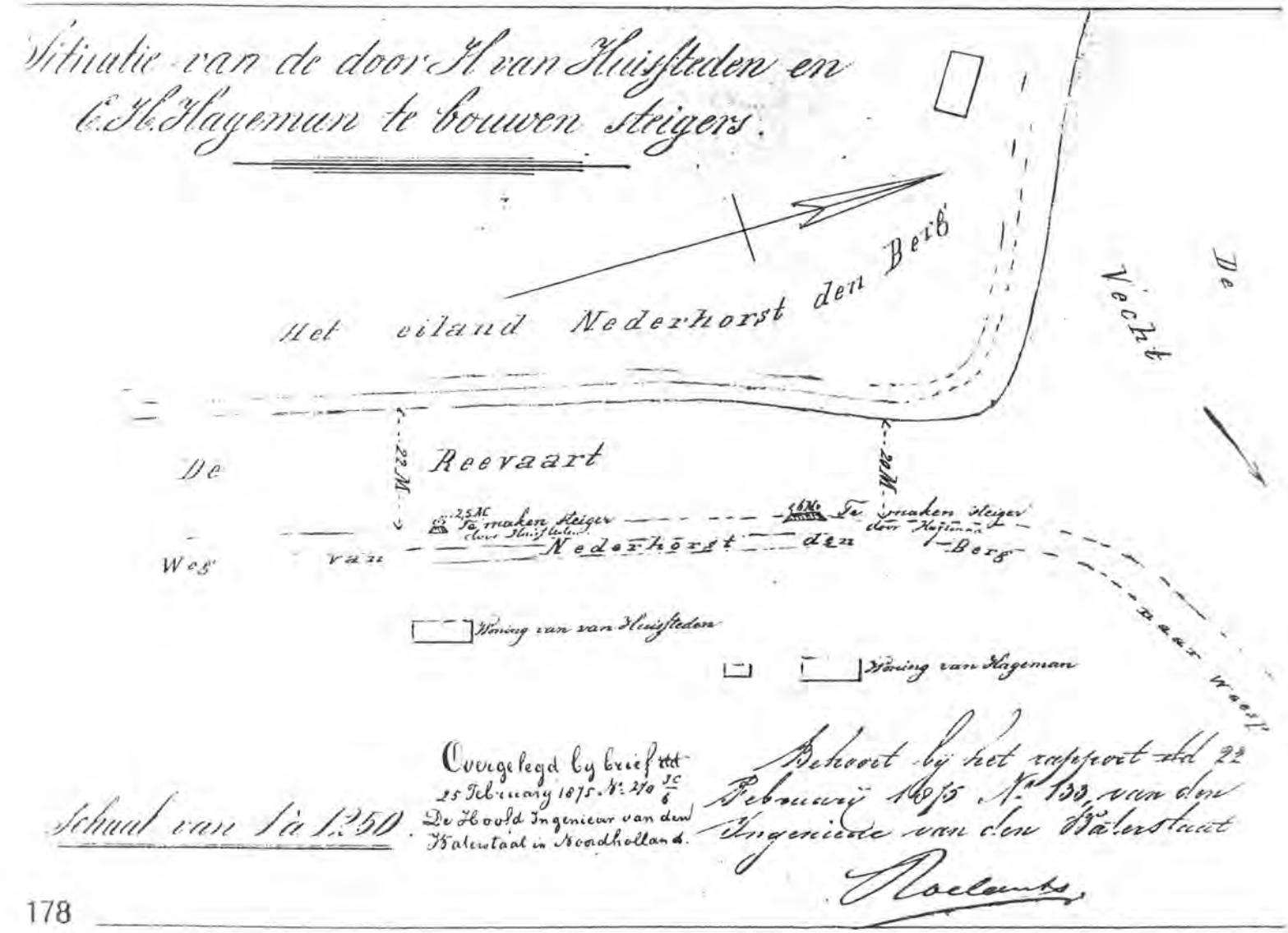

De investering in stoommachines en de (nog beperkt) daarop aangesloten werktuigen, kon niet door veel blekers opgebracht worden. Cornelis Hageman redt het niet. In 1886 verkoopt hij zijn 11 jaar oude bedrijf in een openbare verkoping in café Bornhijm aan Jac. Slokker, klederbleker te Weesperkarspel, voor ƒ 3.820,-. Deze Slokker heeft blijkbaar grootse plannen, want in 1889 koopt hij percelen grond en water in de nabijheid van zijn bedrijf "Nieuweroord" aan. Verreweg de meeste blekerijen in Nederhorst den Berg blijven handwasserijen, waarin heel geleidelijk enige werktuigen verschenen zullen zijn.
De eerste stoommachines maakten het gebruik van machines eenvoudiger. In plaats van een stamper aan een krukas, bewogen door de kracht van een paard of een hond, gebeurde dat nu door stoomkracht.
Andere voordelen waren, dat men constant heet water bij de hand had en dat het droogproces vlotter ging. Het natte goed werd over houten stokken gehangen, door buizen werd stoom naar binnen geleid en flink wat ventilatie deed de rest.

Het gemeenteverslag van 1891 maakt melding van 21 blekers met 34 mannelijke en 29 vrouwelijke arbeidskrachten. Drie stoomblekerijen (H.H. Hageman aan de Meerlaan, A.M. Hageman aan de Slotlaan en Chr. Hageman aan de Hinderdam) hebben 14 mannen, 7 vrouwen, 12 jongens en 1 meisje in dienst.

In 1894 wordt er ook een stoommachine geplaatst in het bedrijf van Slokker. In die drie jaar is het aantal arbeiders in de stoomblekerijen nogal gegroeid. Ook zijn er nog drie blekerijen bijgekomen. De periode rond de eeuwwisseling is de bloeiperiode van deze nijverheid. De Gooi- en Eemlander meldt in januari 1891 dat de werkeloosheid elders erger is dan hier "omdat de kleerbleekerijen en hoepelbuigerijen zowat altijd doorgaan". Ze kennen slechts soms een paar dagen oponthoud.

In april 1893 wordt in de Gooi- en Eemlander te huur aangeboden, om dadelijk te aanvaarden, eene flinke kleerbleekerij, gelegen aan de rivier de Vecht.....Huurprijs ƒ 4,- per week. Te bevragen bij de warmoezier W.A. Welle, aldaar."

Op 29 juni 1894 koopt Bruin Portengen van Bruin van Huisstede het huis, ingericht tot klederblekerij en woning met schuur in de Spiegelpolder voor ƒ 2.300,-. De koop gaat door, ondanks het feit dat Bruin van Huisstede niet kon tekenen, "wegens grote beving aan zijn hand".

Gijs Stalenhoef koopt van de wed. J.v. Grieken (zijn schoonmoeder) "Een onlangs gebouwd huis, waarin woning en kleederbleekerij, met spoelhuis derzelver erven, tuin en grond...aan de Ankeveensche Vaart" voor ƒ 4.100,-. Wasserij Welgelegen kon beginnen met werkelijk wit wassen aan de Stolp (Vaartweg).

Eind 1893 ging de Stoomwasserij aan de Slotlaan in vlammen op. Eigenaar J.J. van Leuven liet architect Y. Bijvoets (de architect van de R.K. Kerk) een stoomwasserij ontwerpen en aanbesteden. Voor ƒ 14.330,- bouwde aannemer v.d. Kroft uit Haarlem "een stoomwasserij met machine- en ketelhuis, schoorsteen, kolenbergplaats en een woonhuis" op een terrein gelegen aan de Vecht te Nederhorst den Berg. Wasserij "Vechtzicht", op een mooi punt aan Vecht en Reevaart, het enige wasserijgebouw dat het in zich had een monument te worden.

In 1906 zijn er al 6 stoomwasserijen. K.F.v.d. Heijde, J. den Bouwmeester en Th. Dubelaar hadden de stap gewaagd. Er werkten 26 mannen, 20 vrouwen en 5 kinderen. De 22 blekers gaven werk aan 28 mannen, 16 vrouwen en 9 kinderen.

In de "Verslagen van het onderzoek naar den toestand van den handeldrijvenden en industriëlen Middenstand in de Provincie Noord-Holland" van 1912 wordt over Nederhorst den Berg geschreven:

"Tot voor de drooglegging van den Horstermeerpolder bestond de gemeente bijna geheel uit weiland en hooiland. De boerenstand was en is ook nu nog slechts weinig welvarend. Een groot gedeelte der bevolking vindt haar bestaan in de kleerbleekerijen; tot voor ongeveer 20 jaren waren de hoepelbuigerijen eene voorname tak van bestaan; deze zijn thans aan het kwijnen, aangezien men meer gebruik is gaan maken van ijzeren hoepels. Sedert de drooglegging van den Horstermeerpolder

2 : 3 : 4 / 637

Y. BIJVOETS, Gz.
ARCHITECT
AMSTERDAM.

AANNEMING-CONTRACT.

De Ondergeteekende J. J. van Leuven
de Aannemer van Berg ter eenre
en W. van der Kroft alhier Bestaander
te Haarlem ter andere zijde, verklaren te zijn overeengekomen als volgt:

De Ondergeteekende ter andere zijde ~~verklaren~~ verklaart ten behoeve van de Ondergeteekende ter eenre op den dertienden Maart 1894
bij publieke inschrijving te hebben aangenomen:
Het bouwen van een stoom Mo
lentje met Machine en Ketelhuis
schuurtjen, Kolen bergplaats en
een Woonhuis op een terrein gelegen
aande Kerkstraat te Aanemuiden gem. Berg,

volgens de daarvoor door den Architect Y. Bijvoets Gz., te Amsterdam opgemaakte teekeningen, Bestek, Voorwaarden en bijlage, en verder onder diens leiding voor de som van
Vierduizend drie honderd
en dertig gulden N. Ct. Zegge f 4330.— en
~~stellen~~ stelt tot borgen Hr. van Abs alhier timmerman
en H. H. van Leuven beiden
wonende te Haarlem

die beiden verklaren de door den Aannemer ten deze aangegane verbindtenis wel te kennen en zich vrijwillig te stellen tot borgen van ~~hem~~ hem zich ieder afzonderlijk en voor het geheel te verbinden, zoowel, tot het behoorlijk vervullen van al de verplichtingen, die den aannemer voornoemd te dier zake op zich ~~hebben~~ heeft genomen, en dat wel zoodra hij daartoe uit eenige hoofde door of van wege de Aanbesteder en Architect zal zijn opgevorderd, ook in het geval dat de aannemer mocht overlijden, en niettegenstaande in dat geval de aanneming volgens art. 1648 van het Burgerlijk Wetboek zoude kunnen gehouden worden voor vervallen, waarvan bij deze wel uitdrukkelijk afstand gedaan en van het tegendeel overeengekomen wordt, als ook voor de sommen die de aanbesteder ten gevolge van slechte of nietvervulling van de overeenkomst, niet tijdige oplevering van het werk of door de in gebruikneming daarvan te beletten, van de Aannemer mocht te vorderen krijgen, en verder afstand te doen van alle voorrechten, die door de borgen zouden kunnen worden ingeroepen.

De Ondergeteekende ter eenre ~~verklaart~~ verklaren met de ondergeteekende ter andere zijde bovengenoemde overeenkomst te hebben aangegaan en verplicht zich de termijnen van betaling te doen volgens het Bestek drie dagen na afgifte van het vereischte Certificaat van den met de uitvoering van het werk belast zijnden Architect, waaruit blijkt dat door de ondergeteekende ter andere zijde aan de bepalingen van het Bestek is voldaan.

Aldus overeengekomen en in duplo geteekend te Haarlem
den twintigste maart 1894

De Borgen.

De Aanbesteder.

De Aannemer.

181

is men zich meer en meer gaan toeleggen op landbouw en warmoezerijen, die een goed bestaan opleverden".

Het verslag maakt melding van 21 kleerblekers, waaronder 5, die door stoom werden gedreven. De oorzaak waarom dit bedrijf zo bijzonder bloeit is, dat men daarvoor in deze gemeente zulk uitstekend water aantreft, hoofdzakelijk de plassen door de vervening ontstaan. Vijf kleerblekers zijn tevens winkelier en 1 herbergier.

"Het bedrijfskapitaal is betrekkelijk gering. Bijna allen lijden onder de sterke concurrentie... Machines van eenige betekenis ontbreken; het bedrijf was of te klein om er voordeel van te hebben of het ontbrak voor de aanschaffing aan het benoodigde geld... De kleerbleekers werken met 1 à 6 vrouwen en 2 à 8 mannen... Boekhouding ontbreekt geheel; van het opmaken van de kas of van een staat van zaken is geen sprake". De kleerblekerijen en warmoezerijen vormen een uitzondering op de algemene toestand, die geen rooskleurig beeld te zien geeft.

Hoewel de rapportgegevens niet helemaal lijken te kloppen met de lokale cijfers, geven ze toch een aardig - onbevooroordeeld - beeld van de gemeente.

Voor 1916 vermeldt het Gemeenteverslag 8 Stoomwasserijen, die 44 mannen, 44 vrouwen, 6 jongens en 4 meisjes in dienst hebben. Voor de 21 blekerijen zijn deze aantallen resp. 45, 27, 7 en 3, wat in totaal ± 9½% van de Bergse bevolking is.
Maar de situatie zal spoedig veranderen.
Zware tijden breken aan voor de was- en bleeknijverheid.

****

VAN TUINMAN TOT BLEKER

A. Schilder- Hageman

In 1848 komt Antonius Hageman met vrouw en kinderen van Vreeland naar Nederhorst den Berg.
Zijn beroep was tuinman en tot nog toe weten we niet of hij in Nederhorst begon met tuinen of bleken.
In 1860 koopt hij een woning in drie gedeelten, verbouwd tot kleerbleekerij aan de Meerlaan (thans nr. 16). Ook het er naast gelegen huis met rieten dak (nu nr. 14) valt onder de koop.
Het terrein is groot 34 roeden en 10 ellen. Inclusief de opstallen wordt dit alles voor de somma van ƒ 1.700,- eigendom van Toon Hageman, met een jaarlijkse aflossing van ƒ 100,-, vermeerderd met rente, totaal derhalve ƒ 193,84.
Later in 1877 koopt hij in eeuwigdurend erfpacht van de Horstermeerpolder een stukje grond voor de bleekerij aan de overkant van de weg om er een spoelhok te bouwen aan de Drecht, de toenmalige uitwatering van de Horstermeerpolder, later genaamd de "Tocht". Deze Tocht is in de zestiger jaren gedempt.

Het blekeren floreerde wel, want toen Antonius in 1879 overleed was er sprake van een stoomblekerij.
Waarschijnlijk hebben zijn kinderen (7 zonen en 3 dochters) in het begin meegewerkt, maar toch al vlug beginnen 4 zoons zelf een blekerij in Nederhorst:
- Zoon Arnoldus op de "Punt", later de wasserij van K.v.d. Heijden;
- Antonius (junior) aan de Overmeerseweg;
- Cornelis Hendrikus aan de Dammerweg, later Slokker (nu Lodewijkx Boating);
- Christianus op "Vecht en Dijk", waar nu nog nakomelingen van hem het vak bedrijven.

Toen Antonius senior in 1879 overleed, kwam Hermanus Hubertus van Vreeland, waar hij meubelmaker was, naar de Meerlaan om daar met zijn moeder het bedrijf voort te zetten. Zeer tegen zijn zin - heb ik altijd van mijn ouders gehoord - maar waarschijnlijk had hij dit zijn vader op zijn sterfbed

beloofd.

In 1921, toen Hermanus Hubertus overleed, is het terrein met opstallen verkocht aan W. Venneman, veehouder, die er naast (op het terrein nu bekend als Rivièrahof) een melkfabriek begon, later schuimrubberfabriek Rivièra. De blekersinboedel en de klantenkring werden overgenomen door Wasserij Welgelegen, die kort daarvoor op stoom was overgegaan en behoefte had aan meer werk.

Stamboom HAGEMAN

1. HENDRIK HAGEMAN, geboren te Rooxeel in het Munsterland (Dld.) ± 1714, gehuwd te Maarsseveen met Geertrui Buijs op 5 juni 1742, zijn beroep tuinman.
2. ANTONIUS HAGEMAN, gedoopt te Maarssen op 14 aug. 1750, gehuwd te Abcoude-Baambrugge met Aaltje Pluijm op 1 juli 1777, zijn beroep tuinman.
3. GERARDUS HAGEMAN, geboren te Abcoude-Baambrugge, gedoopt te Slootdijk (tegenwoordig Loenersloot) op 17 sept. 1778, gehuwd te Abcoude-Baambrugge met Christina Soomer op 27 apr. 1802, zijn beroep tuinman.
4. ANTONIUS HAGEMAN, geboren te Abcoude-Baambrugge en gedoopt te Slootdijk op 24 mei 1807, gehuwd te Vreeland met Barbara Margaretha Kok op 10 jan. 1835, zijn beroep eerst tuinman, later kleerbleker.
5. HERMANUS HUBERTUS HAGEMAN, geboren te Vreeland op 31 mrt. 1838, gehuwd te Nederhorst den Berg met Antonia Bak op 21 sept. 1876, zijn beroep meubelmaker, later kleerbleker.
6. BERNARDUS JOANNES HAGEMAN, geboren 1 dec. 1886 te Nederhorst den Berg, gehuwd met Joanna Schriek te Nederhorst den Berg op 16 mei 1922, zijn beroep kleerbleker, later kleerblekersknecht.
7. ANTONIA HAGEMAN, geboren te Nederhorst den Berg op 23 maart 1923 en gehuwd op 3 juli 1947 met Hermanus Wilhelmus Antonius Schilder, geboren op 25 aug. 1917 te Weesp, zijn beroep machinist.

(gegevens Rijksarchief Utrecht en gemeentearchief Nederhorst den Berg).

****

"EEN DERGELIJKE TOESTAND KUNNEN WIJ NIET LANGER GEDOOGEN"

Jan Baar

Op 5 april 1920 sturen 10 gezinshoofden wonende aan de Hinderdam een verzoek aan de gemeenteraad om de pomp van hun buurtschap te verbeteren. Het Vechtwater, dat zij nu noodgedwongen moeten gebruiken en drinken is niet om te drinken en gevaarlijk voor de gezondheid. Kort daarvoor deelden B & W aan de Commissie inzake verontreiniging van de Vecht mee, dat in de gemeente twee kleerblekers hun afvalwater in de Vecht loosden, zonder dat eerst gereinigd te hebben. Verdere lozing van fabrieksafvalwater vond niet plaats. Wel zijn er zo'n 50 huishoudens die afvalwater rechtstreeks op de rivier lozen.

Na de Eerste Wereldoorlog wordt de aandacht voor goed drink- en werkwater steeds groter. De situatie in Den Berg is ongetwijfeld sterk voor verbetering vatbaar. Er zijn drie Nortonpompen in de gemeente: aan de Hinderdam, in Overmeer vlakbij het café en in het dorp aan de Achterstraat (Kerkstraat). Ook wordt regenwater verzameld in regenbakken door particulieren.
Het gemeentebestuur schrijft in een vragenlijst aangaande de drinkwatervoorziening in 1921 dat een aantal ingezetenen aangewezen is op Vechtwater en op water uit de dobbers.
Bij K.B. van 30 juli 1920 wordt het Rijksinstituut voor zuivering van afvalwater opgedragen bij Hinderwet-vergunningen advies te geven omtrent verontreinigingsaspecten.

Op 21 januari 1921 verzoekt het Gemeentebestuur aan het Prov. Waterleidingbedrijf om aansluiting van de gemeente op het waterleidingnet, daar men toch bezig is in 's-Graveland.
Eén van de argumenten is, dat "door de aanwezigheid van stoomwasscherijen vele daken van woningen zoo vuil zijn, en worden, dat van vergaring van zuiver drinkwater geen sprake kan zijn".
Dr. Hijmans schrijft in november 1921 op verzoek van B & W een rapport over "de watervoorziening onzer Gemeente". Zijn eindconclusie luidt: "Zeker kan gezegd worden, dat verbetering van watervoorziening behoort tot de voorwaarden, waardoor vele ziektegevallen voorkomen kunnen worden. De beste ziekteverzekering is toch steeds het voorkomen van en de bescherming tegen ziekte. En deze zaak is tenslotte niet alleen van geneeskundig, maar ook van groot sociaal belang".

In september 1920 dient Jan Snel Jr. een Hinderwetaanvraag in voor plaatsing van een stoommachine van 10 PK. Bruin Portengen brengt bezwaren in "omdat het vuile bedrijfswater van Snel loost in zijn sloot, welke in open gemeenschap staat met een z.g. dobber, waardoor het water uit die dobber in de naaste toekomst onbruikbaar wordt om door hem te worden gebruikt voor drink- en bedrijfswater". Besloten wordt, dat Snel geen bedrijfswater mag lozen in de scheidingssloot tussen hem en Portengen, maar wel in een andere sloot.

J. Franssen krijgt in februari 1921 zonder bezwaar vergunning voor een aanbouw van het ketelhuis, waarin plaats is voor een stoomketel van 26 m2 verwarmingsoppervlak. Maar als Bruin Portengen op 19 mei 1921 vergunning vraagt tot het inrichten van een stoom-klederblekerij, waarin een verticale stoomketel van 2 m2 verwarmingsoppervlak, een stoommachine van 5 PK, wasmachine, centrifuge en stoommangel, dan komt wethouder Bobeldijk (ook ingelande van de Spiegelpolder) daar tegen op. Hij vindt dat de blekers hun vuil bedrijfswater niet meer in de polder moeten lozen, maar in de Reevaart. Bruin Portengen kan zijn vergunning alleen onder die voorwaarde krijgen.

Nederhorst den Berg, 3 Juni 1921

No. B 114-12

ONDERWERP:
HINDERWET IN VERBAND MET DE STOOMWET.

Ter voldoening aan het schrijven van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, dd. 10 Januari 1912, no. 114 S, afdeeling Arbeid, hebben wij de eer U kennis te geven, dat bij ons besluit van ~~heden~~ 3 Juni 1921 no. G, aan

Bruins Portengen, klederblekerij, Kar. Oldaap

en ~~zijne~~ rechtverkrijgenden krachtens de Hinderwet vergunning is verleend tot het oprichten van een stoomklederblekerij door plaatsing van een verticale stoomketel van 2 M.2 V.O., een stoommachine van 5 P.K. een wasmachine, een centrifuge en een stoommangel

~~op~~ in het perceel kadastraal bekend gemeente Nederhorst den Berg in sectie B, no. 631, gelegen aan den Dammerweg B no. 96

Burgemeester en Wethouders van Nederhorst den Berg.

B&W besluiten op 3 juni 1921 de stoomkleerblekers Jan den Bouwmeester, J. Slokker, Firma C. Hageman en Zn, W. Kersbergen, J. Franssen, J. Snel Jr. en P. Snel mede te delen, dat "zij hun vuil bedrijfswater moeten loozen op de Reedevaart of Nieuwe Vecht".

Op 7 juni ontvangen de betrokkenen de mededeling van B & W "dat de loozing van het vuile bedrijfswater....van dien aard is geworden, dat het voor de in de omgeving....wonende ingezetenen onmogelijk is uit genoemden polder schoon werkwater te verkrijgen en dat het voor de ingezetenen, die nog het water uit den Spiegelpolder voor drinkwater enz. gebruiken voor hunne gezondheid schadelijk is daarmede voort te gaan. Een dergelijke toestand kunnen wij niet langer gedoogen.... Ter voldoening aan art. 17, 2e lid van de Hinderwet deelen wij u mede dat wij U op Dinsdag 14 juni 1921, 's namiddags 7 uur gelegenheid geven omtrent deze zaak gehoord te worden".

Opgave verleende vergunningen, 7 juni 1921:

Ter voldoening aan art. 17 der Hinderwet deelen wij U mede, dat wij aan een 7 tal stoomkleerbleekers in deze gemeente een schrijven hebben gericht waarvan een afschrift hierbij gaat.

De vergunningen zijn door ons College verleend op de navolgende datums:

J. den Bouwmeester	20 Maart 1902
W. Kersbergen	20 October 1908
P. Snel	12 Juli 1912
J. Franssen	1 Juni 1916, 25 Febr 1921
C. Hageman en Zn	22 Febr. 1883, 15 Juli 1919
J. Snel	8 November 1920
J. Slokker	9 Mei 1894, 20 Juli 1905, 20 October 1915, 15 Juli 1919

Aan Heer Districtschout

De blekers reageren heftig op deze aanschrijving. Gezamenlijk stellen zij een verweerschrift op en machtigen Mr. H.P. Loggere, advocaat te Amsterdam, om voor en namens hen op te treden. Zij vrezen dat de door de Gemeente gewenste voorwaarden de nekslag voor 5 bedrijven zullen betekenen, terwijl "J. Slokker, C. Hageman & Zoon en J. Franssen niet dan met zeer groote kosten hun bedrijf zullen kunnen handhaven". Zij wijzen er verder op, dat van de 117 arbeidskrachten er "bij doorvoering van den voorgenomen maatregel, een groot aantal broodeloos zal zijn; dat bovendien de typische industrie....als bedrijf verloren zal gaan".

De stoomwasserijen liggen boven de waterstand en op 5 à 6 meter van de polder. Ze liggen echter onder de Vechtwaterstand en de rivier is 35 à 40 meter verwijderd. Het bedrijfswater zal dus mechanisch opgepompt moeten worden en verder door een buizennet onder de weg door en door de stenen borstwering van de rivieroever, in de Reevaart geloosd moeten worden. Buiten de kosten van graafwerk zal deze voorziening een bedrag vergen van *f* 2.500,-, "terwijl buiten onderhoud dier werken, aan brandstof voor mechanische krachtontwikkeling minstens 1 ton brandstoffen per week à *f* 40,- of *f* 2.000,- per jaar zal worden vereischt". Verder vinden de blekers, dat de gevaren voor de gezondheid niet zo'n vaart lopen, want "dat toch algemeen bekend is, dat de Spiegelpolder een der rykste vischwateren is, waaruit volgt dat het water van den polder niet door het er op uitloozende waschwater wordt verontreinigd of vervuild".

Een verklaring van 28 (bijna alle) aanwonenden, dat zij schoon werkwater uit de polder kunnen halen en dat "voor zoover dat water als drinkwater gebruikt wordt, zij daarvan nimmer schadelijke gevolgen hebben ontdekt", wordt bijgevoegd. Ten overvloede verklaren alle veehouders "dat zij tot heden bij hun vee geen schadelijke gevolgen hebben ontdekt". Vier veehouders hebben niet getekend, maar zijn bereid mondeling een gelijkluidende verklaring af te leggen. Tenslotte vinden de blekers het vreemd, dat voorbijgegaan wordt aan het gegeven "dat tengevolge van de gebrekkige watervoorziening (een pomp en een paar putten) veel meer ingezetenen op het gebruik van Vechtwater dan op het gebruik van water uit den Polder zijn aangewezen, zoodat, gesteld de aangevoerde motieven waren juist (desneen), dan toch door de nieuw te stellen voorwaarde meer schade aan de ingezetenen....zou worden aangericht dan door bestendiging van den huidigen toestand wordt veroorzaakt".

Nadat de vier veehouders, die de verklaring niet getekend hadden, gehoord zijn, berichten B & W de zeven betrokken blekers, dat de omwonenden wel degelijk last en hinder van het vuile bedrijfswater ondervinden, maar dat zij er voorlopig van af zien maatregelen te treffen: "Mocht evenwel de verontreiniging in zoo'n erge mate toenemen, dat ingrijpen voor ons gebiedend wordt, dan zullen wij ons verplicht zien maatregelen te treffen om die verontreiniging te doen ophouden".

W. Kersbergen krijgt in oktober zonder problemen vergunning voor uitbreiding van zijn stoomkleerblekerij aan de Dammerweg.

Op 4 okt. 1922 richten J. den Bouwmeester en zijn buurman Van Ee een brief aan burgemeester en wethouders, waarin zij klagen over de afvoer van het bedrijfswater van Wasserij Nieuweroord "vanwege de ondragelijke stank en dat de gezondheid van meer dan 2 gezinnen daar langzamerhand door gesloopt wordt". Er is geen goed drinkwater meer te verkrijgen "voor mens nog beest". Doordat Slokker een sinteldam heeft laten opwerpen in het midden van de dobber verdunt het water niet meer en blijft er alleen maar vuil water en drek achter. Burgemeester en wethouders kunnen niet zorgen voor goed drinkwater voor de 20 man personeel van den Bouwmeester en de omwonenden. Den Bouwmeester deelt mee, dat hij de Gezondheidscommissie te Weesp zal inschakelen. Deze commissie zal, na onderzoek ter plaatse, verklaren dat deze zaak niet tot haar competentie behoort.
Jan Slokker roept ondertussen "wasserij-advocaat" Mr. H.P. Loggere te hulp. Het bestuur van de Spiegelpolder heeft de bleker gesommeerd de dam te verwijderen. Volgens de advocaat mist het bestuur daartoe de bevoegdheid, maar zal hij toch gaarne in "minnelijk overleg" treden. "Naar de heer Slokker my meedeelde, is van midden Mei tot einde Augustus l.l. onder de oogen van Uw bestuur de sinteldam gelegd en niet dan, na hiertoe op door Slokker gedane aanvrage, van Uw Bestuur bekomen toestemming". Dat deze toestemming niet schriftelijk gegeven werd mag Slokker niet toegerekend worden. "Waar bovendien de dam strekt om vervuiling van het polderwater tegen te gaan en de aanliggenden zuiverder water te verschaffen dan vóór het aanleggen van den dam het geval was, vertrouw ik, dat Uw Bestuur, dat toch in de eerste plaats voor de belangen van den Polder in het algemeen heeft te zorgen, bereid zal worden gevonden, met my over een vriendschappelijke oplossing te confereeren".

Wel of geen conferentie, op 4 juli 1923 krijgt J. Slokker op zijn verzoek van 14 mei toestemming voor het leggen van een buis door de weg ten behoeve van drinkwater voor het vee op de boerderij en voor een sinteldam door de dobber, zoals de ingelandenvergadering van 15 juni l.l. zich heeft uitgesproken! Het ontbreken van de notulen van de ingelandenvergadering van de Spiegelpolder in deze turbulente periode is misschien de beste aanwijzing van de grote commotie, die deze zaak tussen de twee blekers (die elkaar regelmatig in de haren zaten) veroorzaakt moet hebben.

Toestemming aan Slokker:

NEDERHORST DEN BERG, 4 juli 1923

Nummer 247.

Onderwerp:

Verzoek pijpleiding en sinteldam

Weledele Heer!

Het Bestuur van den Spiegelpolder

Gezien uw verzoek bij brief datum 14 mei 1923 geeft U bij deze tot wederopzegging en behoudens ieders recht toestemming, voor het leggen van een 1½ duims pijp door de weg ten behoeve van drinkwater voor uw vee op de boerderij.

En voor een sinteldam door de dobber, (zoo als de ingelandenvergadering datum 15 juni ll zich heeft uitgesproken, (in de vorm van een driehoek) met dien verstande dat de rechte hoek niet verder komt dat in het noorden van de bedoelde dobber.

Het Bestuur v/d Spiegelpolder

Voorzitter

Jacques Nieuwendijk Secretaris

Aan den Heer J. Slokker
Dammenweg
Altena

De muis kreeg nog een staart. Eind januari 1923 kunnen de omwonenden van de "zeeppolder" de stank en ergernis niet langer verdragen. Drie personen vernielen de dam.
De burgemeester schrijft de Officier van Justitie dat "de dam in grond en water van Slokker is aangelegd en die geen waterkeering is in den zin van de wet....doch alleen dient tot afscheiding van schoon water van verontreinigd water" ..en.. "dat ik niet beoordelen kan of Slokker wel of geen recht had den dam te leggen".
De zaak blijft lang slepen want in juli 1928 ontvangt de burgemeester van Mr. D.W.O. Schut, advocaat en procureur, het verzoek om inlichtingen over de strafzaak, die indertijd aanhangig gemaakt was n.a.v. de damvernieling.

J. Snel is in 1924 nog best te spreken over de kwaliteit van het drinkwater uit de Spiegelpolder. Hij hoeft geen aansluiting op de waterleiding omdat "er achter onzen woning zelfs zeer goed drinkwater aanwezig is". Toch blijft de verontreiniging door de wasserijen, die steeds erger wordt door het toenemend gebruik van machines en chemische middelen, de gemoederen bezig houden.

De meeste wasserijen gebruiken het oppervlaktewater uit de Spiegelpolder, dus verdergaande vuilwaterlozing zou zoiets zijn als het bevuilen van het eigen water!
De oplossing werd gevonden door het vuile water te concentreren in een dobber, zodat de rest schoon bleef. De heer Slokker werd achteraf in het gelijk gesteld. Zo ontstonden er drie zeeppolders voor negen wasserijen.

In zijn proefschrift "Onderzoek naar den toestand van de Vecht en van de openbare wateren in de Gemeente Utrecht" uit 1932 merkt Dr. Vleeschhouwer op, dat de vele wasserijen in hygiënisch opzicht weinig te betekenen hebben. Van de 13 wasserijen lozen er 3 direct in de Vecht, die nog de mogelijkheid tot intensieve zelfreiniging heeft. Voorbij Nederhorst den Berg verkeert de Vecht in goede toestand en is er geen sprake van onrustbarende vervuiling!

-o-o-o-o-

WATERZUIVERING EN ZEEPPOLDERS

Martin Stevens

Wasserijen produceren voedselrijk water. Voedselrijk hoeft niet per definitie "vuil" te zijn. Water met een kleiïge bodem heeft van nature meer voedsel dan water met een zure zandbodem. Bij iedere voedseltoestand hoort een bepaald soort plantenen dierenleven.
Voedselarm water is vaak helder en heeft een groot aantal soorten planten en dieren in lage aantallen per soort. Voedselrijk water heeft meestal grote aantallen van weinig soorten, bijvoorbeeld algen. Het water lijkt troebel en daardoor vuil. Wordt de voedseltoestand veranderd, bijvoorbeeld doordat een rivier overstroomt en daardoor voedselrijk water een voedselarm meer invloeit, dan zal het leven in het meer zich daaraan aanpassen en na een tijd is de voedseltoestand weer stabiel. De begroeiïng heeft het water "gereinigd". Dit was een natuurlijke situatie. De mens zorgt al eeuwen voor een sterk geconcentreerde vorm van voedselverrijking door afval van huishoudens en zoals in Nederhorst en 's-Graveland door wasserijen.

In Nederhorst zijn de zeeppolders een duidelijke vorm van toepassing van het zelfreinigend vermogen van de natuur. Door sterk voedselrijk water in een polder te lozen, waarin een begroeiïng van riet en biezen aanwezig is, zal die begroeiïng de voedselrijkdom doen verminderen.
Niet alleen door voedselopname (groeien) maar, naar is gebleken, ook door afbraak. Ook zitten er in de wortels en het slib tussen de planten miljarden bacterieën die een reinigende werking hebben.

Het water dat door het rietveld stroomt, is relatief schoon en de polder erachter kan zich aanpassen aan de "schone" situatie.

Een natuurlijke plas, waarin niets geloosd wordt, heeft een heel andere voedingsstoffenbalans, maar uiterlijk lijkt er niets aan de hand. Voorbeeld daarvan is de Ankeveense plassen.

Het lijkt prachtig en rijk aan leven, maar het slib op de bodem is te voedselrijk (geworden) voor een echt natuurlijke situatie.

Tegenwoordig werken er al enkele waterzuiveringsinstallaties met een systeem zoals de zeeppolders in Nederhorst. Door voedselrijk water door een stelsel van met riet en biezen begroeide sloten te pompen, wordt de voedselrijkdom teruggebracht tot aanvaardbare normen.

CONCLUSIE:

De zeeppolder is een "schoner" systeem dan de rechtstreekse lozing, zoals in 's-Graveland gebeurde, hoewel het effekt op den duur hetzelfde was.
De polder heeft ook een "reinigend" vermogen, hoewel veel voedsel zich in het slib heeft verzameld.
Harde zeepstoffen overleven een "natuurlijke" reiniging vele malen langer dan de laatste tientallen jaren gebruikte zachte.
Zware metalen en andere verontreinigingen kunnen bovenstaande natuurlijke processen volledig teniet doen.
De natuur kan alleen voedingsstoffen verwerken.
Andere stoffen worden niet afgebroken of heel langzaam.

****

Onderstaande aangesloten wasserijen van

NEDERHORST DEN BERG

„DE BADPLAATS VOOR UW WAS"

staan garant voor:

- HELDERHEID
- VEILIGHEID
- SNELHEID

Geeft nog heden Uw adres op aan onze stand No. 14 op de „Huishoudbeurs" te Amsterdam, van 9 t/m 18 Maart 1951, of aan één van de aangesloten wasserijen, de was wordt dan bij U afgehaald.

PRIJSVRAAG

GERENNODERHERDTSB

Schrijf deze letters in de juiste volgorde en U vindt
„DE BADPLAATS VOOR UW WAS"
Schrijf deze plaatsnaam op een briefkaart en vermeld hier tevens bij of U de was thuis doet of dat U reeds een wasserij heeft.

Stuur deze briefkaart voor 30 Maart 1951 aan:
Propaganda-afdeling
Verenigde Wasserijen N.V.
p/a Ricardo's Advertentiebureau
N.Z. Voorburgwal 42
Amsterdam C.

De beste oplossers dingen met naar [illegible] prijzen.
De uitslag wordt bekendgemaakt na 12 April [illegible] op onze auto's.

* Bovendien wordt iedere werkdag op het podium van de „Huishoudbeurs" [illegible]
EEN PAKKET LINNENGOED
uitgereikt aan de gelukkige bezitter van een door het lot aan te wijzen nummer van Uw toegangsbewijs.

DE VERENIGDE WASSERIJEN TE NEDERHORST DEN BERG

[illegible]	tel. 420	„De Vecht", G. Bermentloo	tel. 281	„Nooit Gedacht", G. Snel [illegible]	[illegible]
„Enkelloon", fa. Versteeg & Einholt	„ 212	„Edelweis", G. J. Snel	„ 259	„De Overhoek", G. J. Snel	„ [illegible]
Jan Snel	„ 221	G. van Huisstede	„ —	„Schoonoord", J. Mafait	„ 285
„Vecht en Dijk", fa. C. Hageman & Zn	„ 268	„Vechtzicht"	„ 264	„Welgelegen", G. Stalenhoef N.V.	„ 318

LET OP ONZE AUTO'S MET HET EMBLEEM!

VOOR VEILIGE WAS!

STOOMWASSERIJ VELDZICHT

Jan Portengen

Op 24 juni 1894 werd het koopcontract getekend waarmee Bruin Portengen, oud 31 jaar en van beroep KLEEDERBLEEKER, zich het eigendom verwierf van de kleederbleekerij in de Spiegelpolder, kadastraal bekend in sectie B onder nummer 637. Daartoe moest het erfpachtrecht worden overgenomen van zijn verre neef Bruin van Huisstede en mejuffrouw Christina Dolman. Het bedrijf brandde in de dertiger jaren tot de grond toe af. Op de gevel van de nieuwbouw kwam te staan: Stoomwasserij Veldzicht . Niet lang daarna overleed de trotse eigenaar.

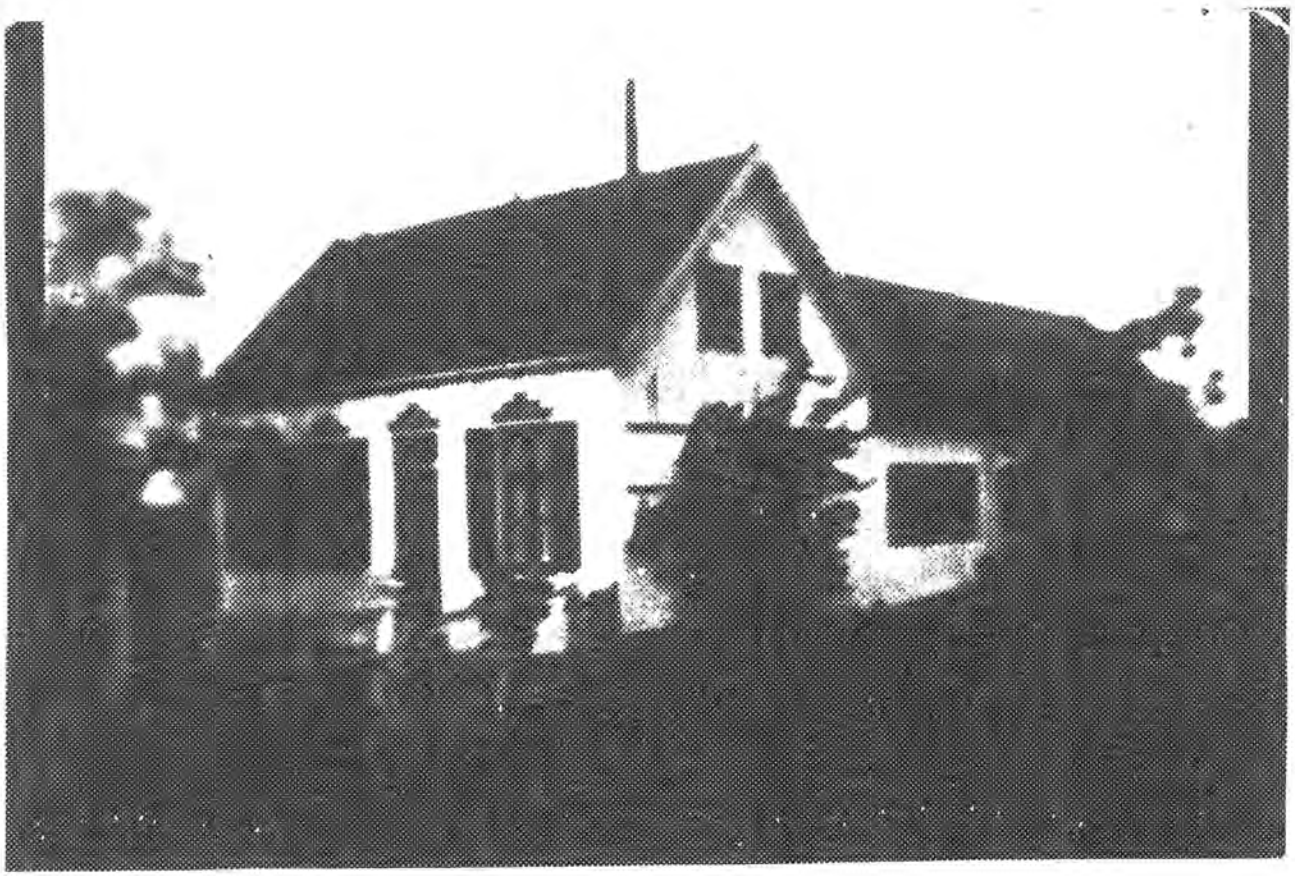

Wasserij Veldzicht vóór de brand van 1937.

Mij viel meermalen de eer te beurt voor korte of lange tijd uitbesteed te worden bij tante Cor. Zij en haar beide broers beheerden de nalatenschap van hun vader, stoomwasserij Veldzicht. In die tijd was de wasserij mijn domein. Daar sloeg ik de werkzaamheden gaande. Uren kon ik dat volhouden. Vooral oom Gerrit had mijn aandacht, hij immers was de machinist!

Om te beginnen stond er de verticale stoomketel. Gehuld in een witte isolerende mantel van gips. Het bovendeel liep uit in een afvoergassenpijp die door het dak verdween. Koude vochtige stalen pijpen voerden het water aan, dikke geisoleerde leidingen transporteerden de stoom naar de machines, een wirwar van buizen. Naast de ketel stond de horizontale stoommachine, het grote gietijzeren vliegwiel met de gekromde spaken aan de ene zijde, de brede drijfriem aan de andere kant.

Oom Gerrit was al voor dag en dauw in de weer om de ketel op te stoken. Boven en onder het vuurrooster waren twee ijzeren deurtjes, door het onderste kon de as verwijderd worden, het bovenste deurtje diende om de grote brokken fabriekskool op het vuur te werpen. Met de kolenschop. Als de stoommeter voldoende druk aanwees werd de machine gestart. Oom Gerrit draaide het vliegwiel in een bepaalde stand. Daarna werd een stoomafsluiter open gedraaid. Dan, als alles goed ging, kwam de machine tot leven, met een geweldige stamp.
Urenlang kon ik er naar kijken. Naar die machtige arm als een vuist om de krukas geklemd. Heen en weer, heen en weer. Bij iedere slag ontsnapte er sissende stoom aan het roodkoperen lijf van de machine. Een geweldenaar, in bedwang gehouden door de snorrende regulator, als een toeziend oog. Een wonder van techniek.

Als de wasserij in bedrijf kwam kon je van alles horen en zien. Het begon bij de brede platlederen aandrijfriem die krijsend protesteerde tegen de bewegingsdrift van de stoommachine. De in lagerkussens aan het plafond opgehangen tussenassen werden aangedreven en dreven op hun beurt de wasmachines aan. Zoevend kromden de riemen zich rond de riemschijven, een geluid dat regelmatig onderbroken werd door het krakend passeren van de lassen, de plaats waar de twee uiteinden van de riemen met krammen aan elkaar bevestigd waren.

Met rukkerige bewegingen begon een rechtopstaande zuig-perspomp water te pompen en te lekken. Er stonden twee wasmachines, vanaf de tussenas aan het plafond aangedreven. Elk een groot ijzeren monster waarin de geperforeerde wastrommel schommelde, wit van de kalk- en zeepaanslag. In een bepaalde stand vastgezet kon die "schommel" van boven opengeklapt worden, twee zwaar ijzeren luikjes. De draairichting van de trommel werd regelmatig omgekeerd, automatisch. Daarvoor zorgden een kunstig wormwielmechaniek en een stel aandrijfriemen. Door middel van een gevorkt hefboomstelsel werd beurtelings een gekruistge spannen riem op de aandrijfpoelie geschoven, of een gewone rechtgespannen riem. Dat overschakelen ging telkens gepaard met een gillend aanloopgeluid van de poelies.

Voor de centrifuge was ik ernstig gewaarschuwd, "Nergens aankomen!" Ter ondersteuning van dit bevel werd een gruwelijk verhaal verteld over de wasser wiens rechterarm afgerukt was. Het apparaat placht zich bij het op gang komen te schudden als een natte hond. Zo ook bij het stoppen. Daar tussenin was er een aanzwellend dan wel afnemend lawaai!

De mangel was van tante Cor. Zij voerde het bevel over de mangelmeisjes. De machine, een grote holle beklede cilinder, werd met stoom verwarmd en door een platte riem tot draaien gedreven. Vertraagd met een groot tandwielstel. Een droog ratelend geluid.

Haar was ook het strijkwerk toevertrouwd. De strijkkamer, een heerlijk warm vertrek, waar de strijkbouten tot sishitte verwarmd werden op een met cokes gestookte kachel. Zwarte ijzers die door vaardige handen bewogen de witte boorden en overhemden vlekkeloos verstijfden.

Later vertelde oom Gerrit me over de tijd dat de wasserij nog BLEEKERIJ heette. Voor zover ik van hem begreep, liep er toen een hit in een soort tredmolen die de twee grote waskuipen in beweging hield. Met een houten blok werd het wasgoed gestampt. Met de hand werd alles gespoeld. Na het wassen werd het nog drijfnatte wasgoed op het bleekveld uitgespreid in de zon. Te bleken gelegd! Daarna moest het opnieuw gespoeld worden en opgehangen. Het wasgoed kwam uit Amsterdam. Met de boot van Van Emmerik werd het gehaald en gebracht. Gerrit, als jongste zoon, moest in Amsterdam met de handkar in de nabijheid van de boot bezorgen en ophalen. Dirk, de oudste, ging met de wagen

de stad in. "De dames Van Schaik hadden eenzelfde bleekerij op het eiland!" besloot oom Gerrit dit gedeelte van zijn verhaal. "Er waren er nog een paar". Hij noemde geen namen. Iedere cent was er één, in die tijd. Als jongen werd hij uitbesteed bij Franssen. "Voor twintig cent stond ik de hele zaterdagmiddag en nog een stuk van de avond te spoelen! Als de politie kwam moest ik wegduiken, werd me gezegd".

Oom Gerrit zag kans om alles tegelijk te doen. Wat ik waarnam zou in een soort beeldverhaal samengevat kunnen worden.

1 Oom Gerrit bukt zich onder wasmachine nr. 1 en opent de stortklep. Het spoelwater stroomt in de afvoergoot.
2 Intussen holt hij naar wasmachine nr. 2, sluit met de ene hand de watertoevoer en opent met de andere de stoomkraan. Uit de buik van het monster komen geluiden als van darmstoringen. De inhoud wordt verhit.
3 Terug naar nr. 1. De riem in de vrijstand schakelen, de machine stopt. De schuifklep in de mantel open, daar is de schommel, wit van de kalkaanslag. Met de hand draaien tot die opengeklapt kan worden. Het gewassen goed er halfuitgetrokken even laten liggen:
4 want hij moet snel naar nr. 2 de stoomkraam sluiten. Tapt een emmer water en houdt die onder de stoompijp. Nu de kraan open, de stoom boert met kracht door het water en brengt dat zo op temperatuur. Een langdurig snerpend geluid. Zeeppoeder in de emmer, even opkloppen.
5 De aandrijfgeluiden verzwakken. De keteldruk zakt! Oom Gerrit holt naar de stookplaats en gooit met de kolenschop wat vetkolen op het vuur. Daarna opent hij het onderste deurtje een weinig. Om dichtvallen te voorkomen een metalen staaf er tussen.
6 Wasmachine nr. 1 leegmaken in een houten bak op kleine ijzeren wieltjes. De stortklep dicht, vastgezet met een oude houten klomp. Nu een baal uitgezocht wasgoed erin. De schommelkleppen dicht en goed geborgd. Waterkraan open. Volgende procedure.
7 Maar eerst de centrifuge. Het gewassen goed uit nr. 1 erin, netjes instoppen en afdekken. De klep dicht, de borg eruit, de riem overschakelen, vasthouden tot het apparaat al schuddend op toeren is gekomen.
8 De riem van de mangel is gebroken! Oom Gerrit holt.....

*****

VAN BLEKER NAAR WASINDUSTRIEEL

Jan Baar

INVESTEREN EN UITBREIDEN.

Zeeptekort en brandstofduurte betekenen rond 1918 de nekslag voor veel Bergse handwasserijtjes. De overheid zoekt beperking van het gebruik van steenkool in de concentratie van bedrijven. Kleine bedrijven krijgen geen toewijzing van brand- en grondstoffen en moeten het wasgoed bij de grotere laten wassen. Noodgedwongen lukt de bedrijfsconcentratie.

Nic Bon, bleker aan de Hinderdam, redt het niet. Hij dient in 1918 een bezwaarschrift in i.v.m. de Hoofdelijke Belasting, mede namens zijn schoonmoeder, Wed. C. Portengen: "Twee belastingpapieren in één huisgezin, dat hebben we nog nooit gehoord. Moeder, een oud mensch van 73 jaar, moet die nog belasting betalen?....toen wij nog de Bleekerij hadden, konden wij het haast al niet betalen....We zijn maar werkmenschen, die moeten tobben van de eene week in de andere".
Veel blekers zouden deze klaagbrief hebben kunnen onderschrijven. Ook Herman Hageman, Dirk Hageman en Jan Vrijhoef moeten hun bedrijfje sluiten.

Alleen de bedrijven, die kunnen en willen investeren, kunnen overleven. Jan Snel koopt in 1919 de handwasserij van Evert Struik en richt er een stoomwasserij in. Vecht en Dijk laat in 1928 een nieuw gebouw over het oude heenbouwen. Het bedrijf wordt uitgebreid met een ververij en stomerij.

De bedrijven krijgen te maken met harder waswater. Onthardingsinstallaties, waarin met chemische middelen zacht water verkregen wordt, worden noodzakelijk.

Alle bedrijven moeten in de periode tot 1940 flink investeren in machines en gebouwen. Echte crisistoestanden komen in de bedrijfstak niet voor. In de meeste wasserijen worden in de crisisperiode busjes geplaatst, waarin het personeel door een gift kan tonen iets voor de werkeloze medemens over te hebben.

TRANSPORT EN VERBINDINGEN.

Lange tijd was Nederhorst den Berg alleen maar redelijk vlot te bereiken over water. De wegen waren een groot deel van het jaar nauwelijks begaanbaar of berijdbaar. Aanvankelijk werd de was alleen op maandagochtend naar en van de stad vervoerd. De schone was werd vroeg aan boord gebracht door de blekers, die zelf later op weg gingen, lopend naar Weesp en dan met de trein naar Amsterdam. Als de schone was was uitgevent en de vuile was ingenomen, gingen de blekers meestal met de schuit terug naar Den Berg.

De strenge winter van 1920-1921 gaf de aanzet tot de aanschaf van de eerste wasauto. In november lag de vaart al stil. Schipper Tober deelde de blekers mee, dat ze zichzelf maar moesten redden.

Op een gegeven moment trok Karel v.d. Heide van "Vechtzicht" de stoute schoenen aan, stak geld bij zich en stapte op de fiets naar Amsterdam. Daar kocht hij een dichte vrachtauto (een FIAT) voor *f* 4.500,-. Hij kreeg een chauffeur mee, maar bij de Bijlmer aangekomen weigerde deze verder te gaan, omdat het nogal mistig was en de goede man totaal geen idee had hoever het wel rijden was naar die uithoek! Noodgedwongen stapte V.d. Heide weer op de fiets om thuis te komen. De chauffeur...die keerde terug!! De volgende dag reed de eerste wasauto Den Berg binnen.
De andere wasbazen zagen de voordelen van dit vervoermiddel snel in. In 1923 reden er 4 wasserijauto's, in 1929 waren dat er al 25.
Hierdoor kwam het wegenprobleem eerst goed naar voren. Herhaalde malen drongen de blekers (alleen of gezamenlijk) bij de instanties aan op wegverbetering.
Ze maakten zich vooral sterk voor het openstellen voor automobielen van de weg van 't Hemeltje naar Vreeland en voor verbetering van de weg naar Weesp.
Pas als vlak voor de oorlog de provinciale wegen Hilversum-Haarlem en Amsterdam-'t Gooi gereed komen, zijn de verbindingsproblemen grotendeels opgelost.

DISTRIBUTIE EN SLUITING.

Aan de periode van bloei komt in 1939 een einde. Een aantal werknemers moet voor langere tijd in dienst. Het uitbreken van de oorlog brengt grote problemen met zich mee n.l. evacuatie en expeditiebeperkingen, benzine- en steenkooldistributie, zeeprantsoenering, etc.
De wasindustriëlen proberen deels gezamenlijk de problemen op te vangen. De boot naar Amsterdam gaat weer varen, paard en wagen worden van stal gehaald en op de auto's worden houtgeneratoren geconstrueerd. In Amsterdam ging het transport weer verder per bakfiets omdat de auto niet de hele dag kon rijden. Een aantal auto's wordt ook al gauw gevorderd. De distributieautoriteiten verplichten een maandelijkse verantwoording van iedere kilo wasgoed. Klanten moeten zeepbonnen inleveren om hun goed gewassen te krijgen. Er wordt alleen nog maar "mangelwas" afgeleverd, persen en strijken is er niet meer bij.

In 1944 wordt het duidelijk dat het helemaal verkeerd gaat. Zeep wordt gehamsterd, steenkool ingegraven. In september komt het bericht af dat de bedrijven zullen moeten sluiten. De 15 wasondernemers stellen in overleg met de gemeente een wachtgeldregeling voor de 250 personeelsleden op, want niemand mag ontslagen worden. Op 18 september worden de werkzaamheden definitief gestaakt.

De liquiditeit van de bedrijven komt in gevaar. Het bedrag aan uitbetaalde wachtgelden is relatief hoog ten aanzien van de overige uitgaven, omdat de lonen in de arbeidsintensieve wasindustrie een groot deel van de onkosten vormen. Bovendien komt het gedeelte van het wachtgeld dat door de overheid betaald wordt moeizaam binnen. In maart '45 staken de wasindustriëlen wegens gebrek aan geldmiddelen de betaling van wachtgelden en verzoeken ze om toepassing van de Rijkswachtgeldregeling.

GEMEENTE NEDERHORST DEN BERG

No.: 879.

Onderwerp:
Wachtgeld-
regeling.

Bijl.: 1.-

AAN

den heer secretaris-generaal van
het departement van sociale zaken
te
AMSTERDAM.

NEDERHORST DEN BERG, 17 October 1944.

Hierbij heb ik de eer u te doen toekomen een verzoek van alle waschindustrieelen in deze gemeente om op grond van de motieven in hun verzoekschrift genoemd, het subsidiepercentage in het wachtgeld voor alle ondernemingen te stellen op 80% van de uitbetaalde wachtgelden, waarbij dan tot teruggave geen verplichting bestaat.

Ik ondersteun dit verzoek ten volle, aangezien ik voorzie, dat onder de huidige voorwaarden binnen zeer korten tijd de uitbetaling van het wachtgeld zal moeten worden gestaakt wegens gebrek aan kasmiddelen van de ondernemers. Dit zou tot gevolg hebben een niet te overziene nood onder een zeer groot deel van de bevolking, aangezien de waschindustrie de belangrijkste bron van inkomsten in deze gemeente is.

Ik moge derhalve op een zeer spoedige en goedgunstige beslissing van u aandringen ten aanzien van het verzoek van de gezamenlijke waschindustrie-ondernemers in de gemeente Nederhorst den Berg.

De burgemeester van Nederhorst den Berg,

De gemeente-secretaris,

wnd.

K 1480

"DE BADPLAATS VOOR UW WAS".

In juni '45 kan Vecht en Dijk de klanten berichten, dat het bedrijf, afgezien van inundatieschade, ongeschonden de oorlog doorgekomen is. Vanwege gebrek aan grond- en brandstoffen "is het ons helaas onmogelijk om reeds thans tot het behandelen van uw goederen over te gaan. Wij stellen echter al het mogelijke in 't werk om aan de slag te gaan". De andere ondernemers in de wasindustrie zullen ongetwijfeld ook een dergelijk bericht aan hun klanten gestuurd hebben. Vertrouwen in de toekomst hadden zeker de heren Tinholt en Versteeg, die, hoewel ze geen wasachtergrond hadden, het verouderde bedrijf van Den Bouwmeester overnamen in 1946. Ze handhaafden de naam "Enkelloon".
Al betrekkelijk gauw draaien de wasserijen weer op volle toeren. In de vakgroep was een bepaald elan aanwezig. Dit blijkt met name uit de gezamenlijk gevoerde campagne (in 1951) onder de slogan "NEDERHORST DEN BERG, DE BADPLAATS VOOR UW WAS". De 12 verenigde wasondernemingen presenteren zich gezamenlijk op de Huishoudbeurs in de RAI. Er cirkelen 2 reclamevliegtuigjes boven Amsterdam e.o. Het Parool wijdt een artikel aan "de badplaats voor Uw was" en de wasbazen gaan met hun hele wagenpark in optocht op pad. Een prijsvraag, met als prijs o.a. "een week gratis uw gezinswas" moet het grote publiek lekker maken.
De wasindustriëlen waren wel tot samenwerking geneigd. De meesten waren al jaren lid van de in 1937 opgerichte wasserijclub "Gooi- en Vechtstreek" te 's-Graveland. Er werden lezingen, voorlichtingsbijeenkomsten e.d. georganiseerd en ongetwijfeld ook zeer gezellige ledenbijeenkomsten. G.H. Franssen was jarenlang penningmeester, evenals A.J. Snel. Tijdens de oorlog werden de werkzaamheden gestaakt.
In 1958 nemen 8 Bergse bedrijven deel aan de landelijke reclamecampagne "DOE DE WAS DE DEUR UIT".
In de Nieuwjaarsrede van 1960 prijst de voorzitter van de Kamer van Koophandel de samenwerking van de "blekers" aan als voorbeeld voor andere regio's.
Het zal wel niet allemaal koek en ei geweest zijn, maar de bereidheid was aanwezig.

VROUWELIJK PERSONEEL GEZOCHT!

Van ouds her kwam het personeel van de wasserijen uit het dorp en directe omgeving. Door het flinke aantal bedrijven was er voor de ooriog al een tekort aan personeel. Door het ontbreken van goede verbindingen was het haast onmogelijk om meisjes en vrouwen van elders hier te krijgen. Logisch dat de fa. C. Hageman & Zn zeer wel bereid was een brief aan de gemeente te richten toen de Ankeveense personeelsleden klaagden "dat het Ankeveensepad door de zeer slechte toestand 's avonds niet berijdbaar was. Daar deze klacht ons zeer gegrond voorkomt, verzoeken wij u beleefd hierin eenige verande ring te willen brengen".
Later haalde Vecht & Dijk met eigen vervoer meisjes uit Vinkeveen. De Overhoek haalde vele jaren personeel op uit Utrecht. Erg oneconomisch, maar noodzakelijk. Een ander gevolg van dit structurele personeelstekort was, dat althans volgens de ondernemers de loonstandaard hoger was dan elders.
In 1947 deden Welgelegen en de Overhoek een poging om buitenlandse meisjes aan te trekken. Dit stuitte af op de huisvesting. Begin december '48 adviseren B & W de "Wasserijclub" een verzoek in te dienen voor een extra contingent woningen ten behoeve van de wasindustrie. De club berekent, dat voor 1949 een bedrag van ongeveer ƒ 14.000,- uitgegeven wordt voor personeelsvervoer. Als er woningen beschikbaar komen, waar gezinnen met veel meisjes in gehuisvest kunnen worden, zou dat zeer gunstig zijn.
Welgelegen bouwt ondertussen in 1949 3 huizen aan de Torenweg. In 2 er van komen gezinnen met veel meisjes, die gedurende een aantal jaren in het bedrijf werkzaam zijn. In '53 koopt Welgelegen ook de voormalige wasserij Schoonoord op het Eiland, waarin dan 3 woningen voor personeelshuisvesting ingericht zijn.
In jan. '50 vindt op het gemeentehuis een bespreking plaats waar de wasserijvertegenwoordigers een toeslag van ƒ 2,- per woning toezeggen "mits zij deze woningen kunnen verhuren aan bij hen in dienst te treden personeel van elders herkomstige gezinnen". Er worden gelijk maar 37 woningen geclaimd. Het worden er tenslotte 5 in de Violenstraat (nu Kastanjelaan). Vecht & Dijk, Nederhorst, Welgelegen, Schoonoord en de Overhoek loten een woning. Zij kunnen op zoek gaan naar meisjes-

rijke gezinnen en vinden die in het noorden des lands. In februari '51 zeggen Overhoek, Welgelegen en Nederhorst nog eens toe een huurtoeslag te verlenen gedurende 10 jaar. Zij vragen B & W wel het huis weer ter beschikking te stellen voor de wasindustrie als "een opgenomen gezin eventueel niet meer in die industrie blijft werken". B & W beloven - zonder garantie - hieraan mee te werken.
Deze regelingen bieden maar tijdelijk soelaas. Het personeelstekort blijft een probleem. Later probeert men met het aantrekken van buitenlands personeel dit probleem op te lossen.

*****

TRANSPORT EN VERBINDINGEN.

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE AUTOMOBIEL CLUB.

Laatstelijk goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 22 Sept. 1920, No. 785.

SECRETARIAAT
TELEFOON HAAG 4786
Telegramadres:
AUTOCLUB HAAG.

's-GRAVENHAGE, 25 Juni 1924.
LANGE VIJVERBERG 10.
POSTREKENING No. 42882.

Onderwerp: afsluiting van een weg voor automobielverkeer.

Antwoord op schrijven:

A 14/39 - 1

Weledelgestrengen Heer
Mr. Doude van Troostwyk.

Burgemeester

NEDERHORST DEN BERG.

Weledelgestrenge Heer

Van diverse Firma's in Uwe Gemeente, o.m. de Firma's Slokker en van der Heyde, ontvingen wy verzoeken om steun voor hunne pogingen om ongedaan te maken de afsluiting voor automobielverkeer van den weg langs de Vecht vanaf 't Hemeltje onder Nederhorst den Berg naar Vreeland.

Volgens ontvangen berichten zoude deze afsluiting ten vorigen jare door Gedeputeerde Staten van Utrecht zyn vastgesteld en ondervinden bedoelde Firma's daarvan dagelyks nadeelige gevolgen voor hunne transporten met auto's.

Zeer vermoedelyk zult u van deze aangelegenheid op de hoogte zyn.

Zoudt u nu zoo goed willen zyn ondergeteekende te willen mededeelen welke stappen de K.N.A.C. zoude kunnen doen om mede te werken tot openstelling van bedoeld wegvak?

Gaarne uwe berichten tegemoet ziende teekent zich

hoogachtend uw dw.

DE MENS ACHTER DE MANGEL

Gerard Baar

In 1869 werd Vecht & Dijk gesticht door Christiaan Hageman. Als eerste van de nu nog bestaande wasserijen. Voor die tijd, zo rond 1800 en later, was het een komen en gaan van kleine blekers, die vaak al heel snel de waskuip aan de wilgen hingen.
De heer Van Impelen staat te boek als de eerste bleker, zo rond 1810.
Van nu nog in leven zijnde oude wasserijbazen kregen wij wat herinneringen op schrift, veelal uit de eerste hand.
Wie nu een zo goed als geautomatiseerde wasserij binnenloopt kan zich niet voorstellen, dat het allemaal begonnen is met het kloven van hout voor het stoken van een vuur onder een ijzeren ketel, waarin het water gekookt werd voor de houten waskuip.
Maar het allereerst was er de klant, die tenslotte het te wassen en te bleken goed moest aanreiken. En voordat die het weer terugkreeg schoon wel te verstaan werd er heel wat afgetobd aan de tobbe en de waterkant.
Gerard Snel senior van wasserij De Overhoek verhaalt hoe zijn vader, of eigenlijk zijn moeder, in het blekersvak verzeild raakte. "Voor dag en dauw liep vader naar het Naardermeer om daar riet te gaan snijden voor 8 gulden in de week en nog 1 erbij. Hij kwam in gesprek met opzichter Van Strijen uit Amsterdam. Deze zocht iemand die de was voor zijn vrouw kon verzorgen, daar zij het bezwaarlijk vond worden dit alsmaar zelf te doen". We schrijven het jaar 1887. Snel besprak het nog dezelfde avond met zijn vrouw en het begin was er. Het was "hoort zegt het voort" en zo ontstond "De Overhoek", genoemd naar de overhaal, die Snel er ook nog bijdeed. Het land van zijn boerderijtje werd gebruikt als bleekveld.
Op bijna identieke wijze zijn er in onze omgeving veel wasserijen ontstaan.
Het was zwaar werk, allemaal handenarbeid. Hoewel ook het hoofd terdege moest werken om uit te vinden hoe men zonder veel kosten de benodigde spullen moest zien te krijgen.

Jan Franssen, de stichter van wasserij "De Vechtstroom", die tot 1971 bestaan heeft, zaagde een olievat doormidden en gebruikte de ene helft als stampkuip en bouwde de andere helft met wat ingrepen om tot een soort wasfornuis. Een stampblok maken was dan ook geen probleem meer daar zijn vader een hoepelbuigerij had gehad en hij ongetwijfeld van huis uit handigheid had meegekregen; hoepelbuigen was tenslotte een vak apart en vereiste een scherp oog en zekere handen. Zijn vrouw zal naast haar aardig wat andere werk ook wel de scepter over de moestuin gezwaaid hebben, daar zij de dochter van een warmoezenier was. Een groentekweker wel te verstaan.
Wat nu selfsupporting heet en soms wat modieus getint is, was vroeger bittere noodzaak. Men had veel minder, maar was physiek veel drukker om het in onze ogen mindere in stand te houden. Hardlopen was er niet bij; had men dat wel gedaan dan zou al spoedig gebleken zijn, dat het allemaal niet vol te houden was. Omdat er naast het gewone "voorzien" in het levensonderhoud nog zoveel bijkwam, waarvan wij ons bijna geen voorstelling meer kunnen maken. Heden ten dage heeft men kompakte - bijna discachtige - werkdagen en voor wie dat wil of kan opbrengen ligt er de mogelijkheid zich wezenloos te rennen, thuis te komen, de koelkast open te rukken, iets te drinken te pakken en dan voor oud vuil in de stoel te gaan liggen, omdat men toch geen hout meer hoeft te hakken om een douche te nemen. En vroeger had men niet eens een douche. Alleen een aardappelkast en misschien een gootsteen.
Om weer terug te komen in het "bleekersverhaal" wil ik maar zeggen, dat de wasfrequentie in die dagen lang niet zo groot was als nu. Ook niet wat het wasgoed betreft.
Toen de pioniers begonnen, was het eenmaal per maand manden met schone was uitventen en manden vuile was mee terugnemen. Hoe kwamen die mand of manden vol met wit, schoon gewassen wasgoed? In het begin hadden we het al over hout kloven om het vuur te kunnen maken waarmee het water aan de kook werd gebracht. Men gooide dan het hete water op het goed,

dat in het z.g. fornuis lag en voegde zeep toe. Vervolgens werd het aangestampt met een stamper en kwam er een lange stok aan te pas om al rondom de ton lopend het wasgoed rond te draaien. Een niet te dikke en niet te dunne! Het was een buigzame stok, omdat anders de loopcirkel te klein zou worden en men daardoor veel te veel krachten zou verspillen.
Daarna reed men met de kruiwagen het natte goed naar de polder- of Vechtkant om het te spoelen. Zomer en winter, onder alle weersomstandigheden. Op de knieën en gebukt op een steigertje, dat later een steiger werd, een overkapping kreeg of wegrotte, als de wil om een eigen gedoetje te beginnen het aflegde tegen externe faktoren.

In het jaar dat De Overhoek begon waren er al verscheidene blekers verder gevorderd in hun pogingen een bedrijf met continuïteit op te bouwen. Naast Vecht & Dijk o.a. ook Hageman aan de Meerlaan. En diens bedrijf werd in 1920 overgenomen door het in 1896 gestichte "Welgelegen". Is hier sprake van gebrek aan een opvolger of moeten wij hier het gegeven toepassen dat voorsprong vaak eindigt in achterstand?
De heer Piet Stalenhoef (oud-directeur van Welgelegen) groef in zijn herinneringen en beschreef de aanvangsjaren, zoals die hem verteld waren.
Zijn vader (Gijs Stalenhoef) begon met het verzorgen van de was voor gegoede Amsterdammers bijv. de families Goedkoop en Van Hoorn. Later kwamen er ziekenhuizen en instellingen bij de klantenkring. Op maandag was het wasverzendingsdag. Voor dag en dauw werd het wasgoed in het vooronder van beurtschipper Tober geladen. Die ging daarna langs Piet Snel, Evert Struik, Bruin Portengen, Dames Van Huissteden, Kersbergen, Hageman (Vecht & Dijk), Slokker, Bouwmeester en als laatsten de dames Van Schaik op het Eiland.

Gijs Stalenhoef liep dan via de Torenweg en de pont van Spruit naar Nigtevecht, stak per rijkspont het Merwedekanaal over en liep naar het station van Abcoude, waar hij de trein naar Amsterdam nam. Dan met de tram naar de Amstel, waar Manus de Haas (een Amsterdamse medewerker) intussen al begonnen was met het sorteren van de was naar de wijken

waar ze heengebracht moesten worden. Manus trok met een touw de handkar, terwijl Gijs er achter liep te duwen. Ze gingen brug op, brug af, gracht op, gracht af een paar keer per dag. Heen en weer met schone en vuile was. Na het bezorgen ging hij 's avonds op dezelfde manier weer terug. Dus ook vanaf Abcoude lopend naar Nederhorst den Berg, waar hij dan bekaf aankwam en thuis waarschijnlijk geen boeh of bah meer kon zeggen. Later ging hij op de fiets naar Abcoude, samen met de inmiddels aangenomen Barend Baar.
Vlak na het einde van de Eerste Wereldoorlog deed de paardekar van Elias van Benschop zijn intrede op maandag. Altijd nog die maandagse bezorgdag. Steeds meer van de zoons van Gijs moesten (ja....moesten) mee en uiteindelijk zijn ze allemaal in zijn wasserij terechtgekomen. Zo was dat in die dagen.
Barend Baar ging naar Vecht & Dijk om daar stoker te worden, want de stoomketel had daar al zijn intrede gedaan. In 1920 werd Welgelegen stoomwasserij en nam het de handwasserijen van Herman Hageman en A. Struik over, omdat men meer werk moest hebben. Chris Stalenhoef ging in de leer bij Barend Baar om het stokersvak te leren. In 1924 kwam de eerste auto in gebruik bij Welgelegen.
Het gekke is, tenminste in onze ogen, dat Gijs Stalenhoef via Abcoude ging. De blekers aan het einde van de Dammerweg gingen te voet naar Weesp. Overhaal Bon, tegenover fort Hinderdam, zette ze dan over en de blekers liepen dan door Aetsveld naar het station van Weesp. Dwars door de polder, over eeuwenoude voetpaden. En de Abcouderspoorgerichten liepen waarschijnlijk ook niet langs alle krommingen van het Schone Gein. Om dat allemaal uit te zoeken moet iemand eigenlijk eens diep graven in de oude kaartenatlas van NoordHolland. De aanzet tot een nieuwe werkgroep "voetpaden"?

Toen ik over dat noodgedwongen gewandel las, dacht ik dat deze mensen dat deden om lekker uit te kunnen slapen. Maar nee, tijdens de lange tijd dat de beurtschipper onderweg naar Amsterdam was, kon er thuis nog lustig op los gestreken, resp. gewassen worden. Ieder uur van de dag was er één. Ik hoop alleen dat die mensen dat te voet gaan hebben gezien als een welkome onderbreking uit de dagelijkse sleur. Zo ja, dan hadden ze toch al een noodgedwongen halve ATV-dag per week. De ATV was nog verre toekomstmuziek.

De produktie per man werd beduidend hoger door de stoom-machines. Zo'n wasserij leek op een woud van drijfriemen, dat schommels (wasmachines) en centrifuges aandreef. Overal liepen buizen en daardoor was het mogelijk droogzolders te creëren, zodat men niet meer van het weer afhankelijk was om de was droog te krijgen. Want bij de handwasserijen kwam na het spoelen de wringer er vaak aan te pas vanwege het natte weer. Toen had men natuurlijk ook al droogruimtes, maar die waren niet verwarmd. Bij hoge luchtvochtigheid kon men dan niet voldoende vooruit. Vandaar dat de mensen vroeger een uitzet bij elkaar spaarden voor ze gingen trouwen, want de was was lang onderweg voor hij schoon terugbezorgd werd. Van alles had men 12 stuks, als ik mij goed herinner. In die tijd waren er nog wel eens trage spaarders en verkeringen van 12 jaar en langer waren geen zeldzaamheid. Maar of het dáár nu aan lag moet u zelf maar invullen.

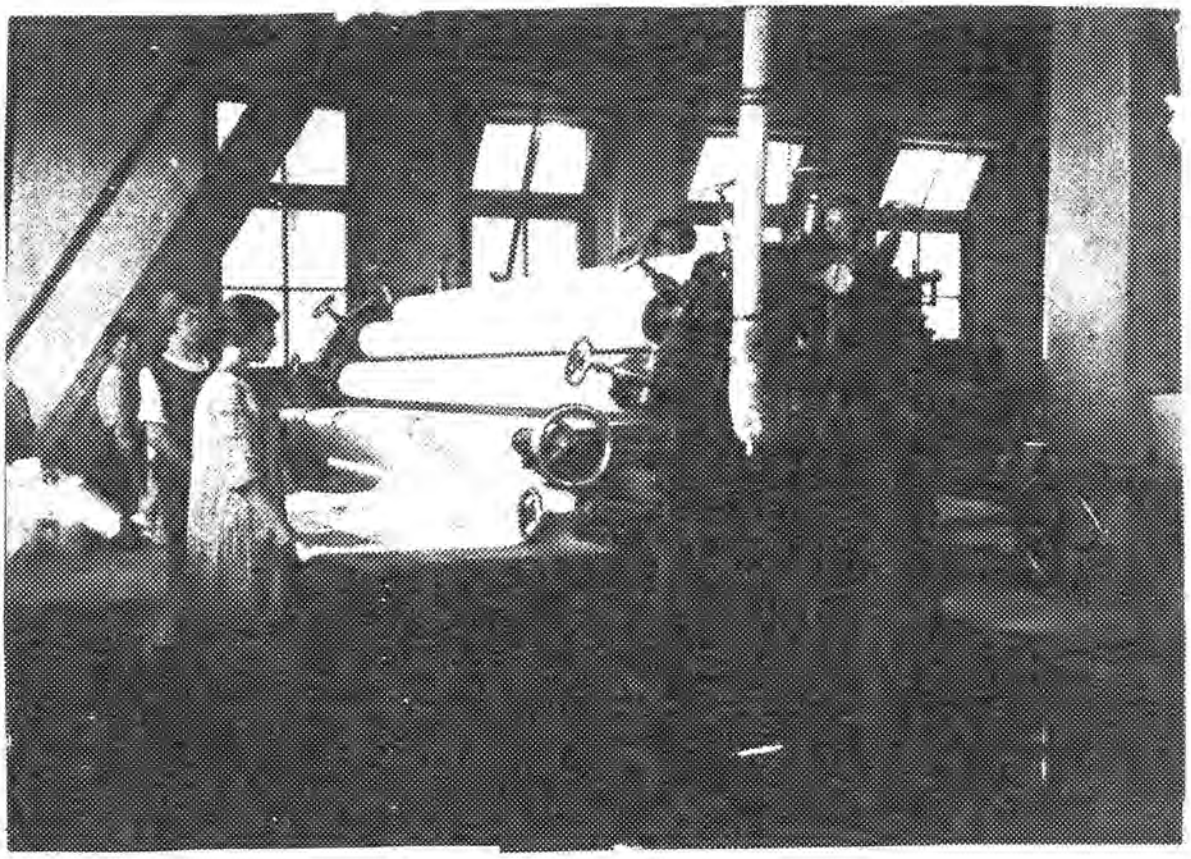

De Mangel (jaar onbekend).

Het had iets, dat stoomtijdperk bij de wasindustrie. Ik heb er zo mijn eigen herinneringen aan. De stoomlucht was een lust voor de neus en af en toe had ik bij veel stoomontwikkeling het idee, dat je ergens in de mist verdwaald stond, maar zo gauw het opklaarde was je weer terug in je eigen dorp. Na het krantenventen door het hele dorp, kwam ik wel eens blauw van de kou langs Hageman en omdat mijn grootvader daar werkte, durfde ik wel naar het ketelhuis te gaan om mij wat op te warmen. Opa Baar opende dan de deurtjes van de vuurmonden en wierp met zijn handen (als kolenschoppen) met de schep kolen op het vuur om er voor te zorgen, dat de druk in de ketel gelijkmatig bleef en alle machines regelmatig door konden gaan met hun programma. De mangel zal wel de grootste energievreter geweest zijn, want bij iedere kwartslag die deze grote strijkmachine maakte, werd er een soort verhit vacuum geschapen, dat een deel van het wasstuk volkomen glad streek. En dat ging maar door.

Ik heb in mijn gesproken verleden weleens gememoreerd, dat een vrouwenhand en een paardentand nooit stilstonden, maar we kunnen er gevoeglijk de wasserijen van die dagen aan toevoegen. Vrijaf was er niet bij. Alleen op zondag en dan ging ieder nog naar zijn respectievelijke kerk toe. Maar werknemers die, voor het begin van hun dagtaak, iedere morgen naar de vroegmis gingen waren geen uitzondering. Een moment van zelfgekozen rust misschien? Volgens welingelichte bronnen was Vecht en Dijk de eerste wasserij waar men een week vakantie kreeg.

Rond 1900 verschenen er steeds meer wasserijen. "Nederhorst" van Jan Snel Sr., Slokker (één van de kleurrijkste blekers), Veldzicht en Enkelloon, waarvan Bouwmeester de eigenaar was. Die trouwde met een zuster van Slokker, een wasserijbaas die als rijk te boek stond. De mensen zeiden, dat het op zo'n manier een makkie was, maar Bouwmeester zei dat het "Enkel loon naar werken" was geweest en daarom noemde hij zijn zaak "ENKELLOON".

Slokker was een verhaal apart. Hij adverteerde al landelijk in de twintiger jaren en dook altijd onder de prijs van de anderen, zodat hij zich, eufemistisch gezegd, onbemind maakte bij zijn kollega's uit ons dorp en 's-Graveland. Voor verdere perikelen rond deze man verwijs ik naar het geschrevene van Jan Baar over zeeppolders en andere problemen rond het milieu.

Eindelijk lag Nederhorst den Berg 50 jaar voor, maar helaas wisten ze dat toen nog niet. Via de gemeente werden zware maatregelen voorgesteld, die een deel van de blekers de kop gekost zouden hebben,of ze jaren op de rand van faillissement had doen balanceren. Problemen die nu nog sterk leven bij andere bedrijfstakken. Het blijft een kunst apart en vergt veel incasseringsvermogen, om steeds te overleven als bedrijf. Wat men nu innovatie noemt, werd in het begin van de eeuw toegepast door mensen die niet eens zouden weten wat het betekende. En ook zij zorgden jarenlang voor werkplekken en orders voor machinefabrieken en kleine onderhoudsbedrijven uit het dorp en omgeving.

Het een roept het ander op en ondernemende mannen gingen op zoek naar klanten, lieten de was daarvan bij de grote wasserijen weer klantklaar maken en brachten ze, of beter gezegd bezorgden, ze weer bij hun cliëntele. Dat waren de DROGE wasbazen. Theunis Bouwer, Maarten Gillissen, Arie Kersbergen van "Helderoord", "Edelweis" van Gerard Snel, Gerrit van Huisstede (na de oorlog) en recentelijk Gerard Best, die nu met vele auto's door het land rijdt. De laatste jaren kunnen de chauffeurs van Best zwaaien naar die van De Overhoek en Nic. Lamme, want deze bedrijven zaten ook niet stil. Beide hebben tot op heden vier wasserijen verderop in het land. Snel-Smeerdijk (nu Hilversum) vliegt samen met Best zelfs naar Aruba. Men vliegt weer uit, maar anders dan in het midden van de jaren '50. Van Johan Snel kregen wij namelijk een reclamefolder van de Verenigde Bergse Wasserijen onder het motto "NEDERHORST DEN BERG, DE BADPLAATS VOOR UW WAS". Om deze gevleugelde slogan nog meer kracht bij te zetten, huurde men op gezette tijden een reclamevliegtuigje met een sleep waarop die tekst stond. Ik herinner mij, dat ik op een doordeweekse dag als jongmaatje schilder bij wasserij Nederhorst werkzaam was en dat, na aanzwellend motorgeronk in de lucht, ineens het voltallige personeel naar buiten kwam rennen om naar Jan Snel jr. te gaan zwaaien, die, samen met de piloot natuurlijk, laag rondjes draaide boven zijn wasserij en naar beneden zwaaide met een waarschijnlijk nog ongemangeld laken. Achter het vliegtuig hing de nu vergeten reclame. De tekst heeft de naamsbekendheid van ons dorp enorm omhoog gestuwd.

Maar we lopen teveel vooruit. Het inter-bellum is slechts kort benoemd. Terwijl er veel gebeurde. De ene na de andere

wasserij schafte een auto of zelfs meerdere auto's aan die meest stadswaarts (richting Amsterdam) togen via Hinderdam, Uitermeer en de bochtige 's-Gravelandseweg aan onze kant van de Vecht naar Weesp. Wie dan het totale Bergse wagenpark wilde aanschouwen had dan 's avonds naar Duivendrecht kunnen gaan. Bij een café (allang afgebroken) kwamen alle wasserij-chauffeurs bij elkaar om een afzakkertje te halen. De uitbater was een oud-Berger, Wiegmans genaamd. Een van onze vertellers was als 17-jarige net tot de conclusie gekomen (in samenspraak met de chauffeur van wie hij bijrijder was), dat het zo niet verder kon omdat het allemaal wat uit de hand liep, toen hij een paar dagen daarna bij zijn vader op het matje werd geroepen. Zijn vader was door iemand gewaarschuwd dat zijn zoon bij Wiegmans grote glazen bier dronk en hij niet alleen! Wat de doorgever zelf dronk zal altijd wel duister blijven, temeer daar het in die dagen overal langs de weg aardedonker was. De zoon beloofde zijn vader nogmaals de beterschap, die hij zichzelf een paar dagen tevoren al opgelegd had.

Gestaag breidden de meeste wasserijen uit in voor- en tegenspoed. De grootste klap moest nog komen. De jaren van de Tweede Wereldoorlog, die al lang onderhuids dreigde, waren wel de moeilijkste in de veelbewogen historie van de blekers.

Oorlogsjaren en daarna: brandstof op de bon
Het paard bood uitkomst.

Alles werd schaars. Zo goed en zo kwaad als het ging ploeterde men door. Geen benzine meer? Dan maar een hout-generator gemonteerd. Een gedoe van jewelste. En stinken!!! Na een paar jaar oorlog werd alles en iedereen noodgedwongen ruim een half jaar stil gelegd. Daar gaat je met veel moeite vergaarde kapitaaltje. Een deel van het loon moest doorbetaald worden, de rest paste de gemeente bij. Een soort wachtgeldregeling. Tot overmaat van ramp werden de auto's gevorderd en die dure investeringen werden later veel en veel lager door het rijk terugbetaald. Nu waren ze daar in Den Haag nog zo beroerd niet, want Vecht en Dijk kreeg vlak na de oorlog een legerwagen ter beschikking. Een pleister op de wonde voor het inleveren van een hele doos! Langzaam kwam de distributie van allerlei artikelen weer op gang, met het gevolg dat er weer gevulde kolenschuiten aanlegden bij de wasindustrie en de gewone man zijn emmer met turven en briketten op kon halen bij de aanlegsteiger tegenover het pand, waar nu bakkerij Van der Linden zetelt.

En ik me maar afvragen hoe al onze dorpsbewoners die gedwongen onderbreking van hun dagelijkse beslommeringen hebben doorstaan, zonder veel geld en zonder uitreismogelijkheden. Er was natuurlijk zat te rommelen rond de deur, want alles - hoe primitief ook - moest doorgaan. In dreigende tijden wordt men vindingrijk.

Weer even terug naar de beginjaren van deze eeuw. Over schuiten gesproken! Gijs Stalenhoef liet via het sluisje dat rechts van Brinkers lag (verbinding Ankeveensevaart met de Vecht) steenkool aanvoeren voor zijn stoomwasserij. Hij dacht af en toe dat hij te weinig kruiwagens kreeg en op een zonnige voorjaarsdag pakte hij binnen zijn eigen makkelijke stoel, liep er mee naar buiten en ging aan de Vaartkant zitten om de kruiwagens, die aan land gebracht werden, een keer te tellen. Waarschijnlijk raakte hij vanwege het mooie weer de tel kwijt en toen zijn deel gelost was, vroeg de beurtschipper vriendelijk of het allemaal klopte. Hij schijnt, zich ineens gehaast voelend, gezegd te hebben dat het natuurlijk klopte en is daarna met stoel en al weer naar binnen gegaan. In vertrouwde omgeving is het beter mopperen op jezelf.

Staring (de dichter) zei: "en de boer hij ploegde voort", maar hier kon men verzuchten dat het water vanzelf kwam binnen stromen, maar het geld niet. De konkurrentie tierde welig en nu nog. Dat noodde tot het steeds weer alert zijn, investeren, iets nieuws proberen om meer kilo's per dag te kunnen verwerken. Dan had deze, dan had die een of twee jaar voorsprong, maar ingehaald werden ze. Tot er uitvallers kwamen, hetzij door het vorderen van de leeftijd of door gebrek aan financiën vanwege de konkurrentie. Karel van der Heide van Vechtzicht op de punt van de Slotlaan, waar de Reevaart in de Vecht uitkwam, had als eerste een vrachtwagen, bezat een mooi pand (woonhuis onder dezelfde architect gebouwd als de R.K. Kerk), had een eigen pontje om de weg naar het werk voor het personeel te bekorten en moest een stuk dijk van wel 500 meter zelf onderhouden met verharding. Zijn opvolger Termey heeft alles tot op hogere leeftijd draaiende gehouden maar met algehele vernieuwing kon hij zich niet bezighouden. Hetzelfde lot trof wasserij De Helling, tegenover Overmeer gelegen, een familiebedrijf waar bijna dag en nacht gewerkt werd. Wie er nu langs rijdt zou niet zeggen dat daar ooit een wasserij gevestigd is geweest. Veldzicht van de Gebr. Portengen werd door Gillissen overgenomen en kreeg de naam "Spieghelhoek". Klein gebleven maar nog altijd volop in bedrijf.

Even terug naar de periode van kort na 1945. Vecht en Dijk kon wat sneller dan de anderen beginnen omdat men steenkool in een akker begraven had. De produktie kwam langzaam weer bij iedereen op gang en de zorg van personeelsgebrek stak verhevigd de kop op. Een tijdelijke oplossing voor een deel van de wasindustrie was een kontingent van 5 woningen in de Violenstraat (nu Kastanjelaan), de eerste zijstraat van de Vreelandseweg en tevens de eerste nieuwbouwstraat van het dorp.
Er werd gezocht naar gezinnen met veel meisjes en die werden gevonden in het noorden van het land. Vooral in Drente. Die meisjes zouden dan een paar jaar op de wasserij werken, waarna ze huns weegs mochten gaan. De namen van die families zijn grotendeels verdwenen omdat de dochters huwden met mannen uit Nederhorst den Berg en omgeving. De Overhoek haalde jarenlang iedere dag personeel uit Utrecht. Busjes vol. Nu werken er overal veel mensen uit de landen rond de Middellandse Zee, waarvan de derde generatie inmiddels in het arbeidsproces wordt opgenomen.

Begin vijftiger jaren begon een nieuw fenomeen de kop op te steken. En wel, de wasmachine in bijna ieder huishouden. De particuliere klandizie brokkelde langzaam af. Voor wie daar tijdig insprong diende zich echter een nieuwe markt aan in de vorm van zich uitbreidende ziekenhuizen, het toenemend aantal verzorgingstehuizen en bejaardenoorden.

Ook hotels en vliegtuigmaatschappijen behoren nu tot de vaste cliëntele van de overgebleven wasserijen. Daar de produktie voor een groot deel geautomatiseerd is, bereikt men met naar verhouding veel minder personeel een veel hogere kilo-daguitstoot dan 20 jaar geleden.

En als je een heel oude oud-medewerker zijn vroegere gebied zou binnenleiden, zou hij alleen maar kunnen stamelen en zijn hoofd blijven schudden om aan te geven dat dit alles voor hem onbegrijpelijk is.

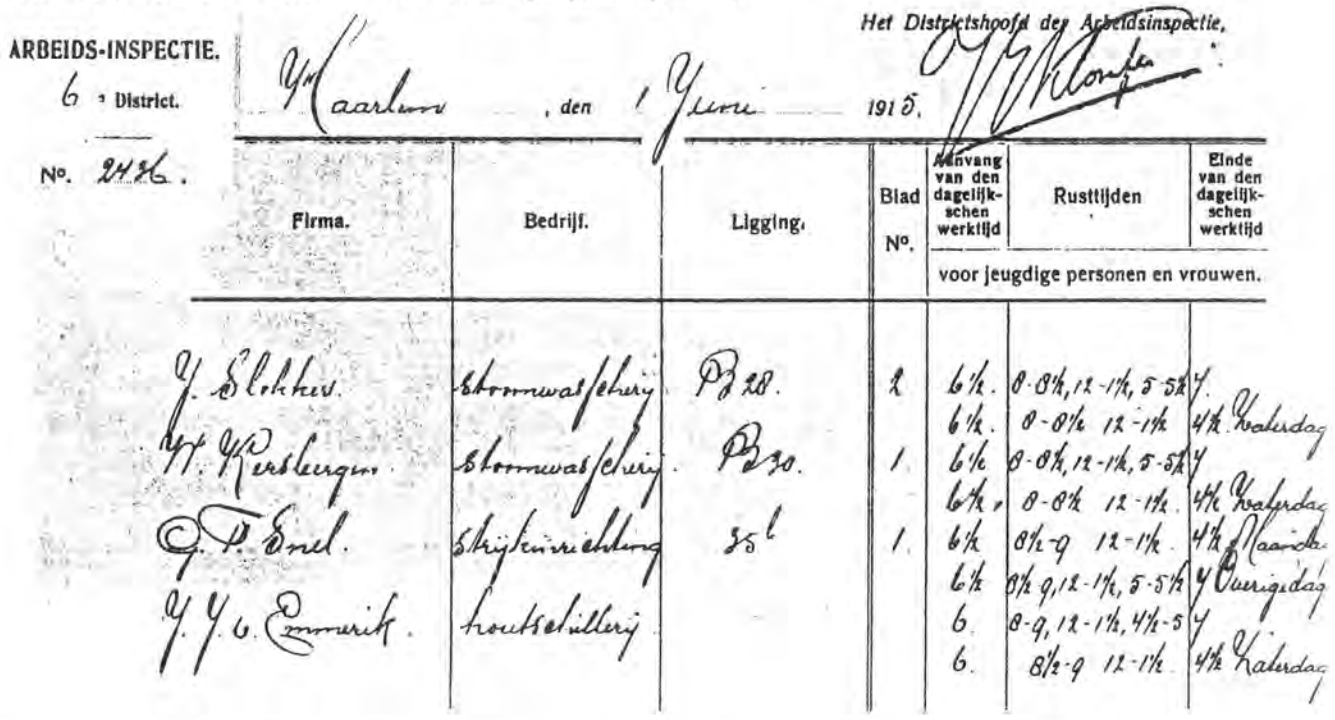

ARBEIDS-INSPECTIE.
6 District.
No. 2436.

Het Districtshoofd der Arbeidsinspectie,

Haarlem, den 1 Juni 1915.

Firma.	Bedrijf.	Ligging.	Blad No.	Aanvang van den dagelijkschen werktijd	Rusttijden	Einde van den dagelijkschen werktijd
				voor jeugdige personen en vrouwen.		
J. Slokker.	stoomwasscherij	B 28.	2	6½.	8-8½, 12-1½, 5-5½	7.
				6½.	8-8½ 12-1½	4½ Zaterdag
W. Kersbergen.	stoomwasscherij.	B 30.	1.	6½	8-8½, 12-1½, 5-5½	7
				6½.	8-8½ 12-1½.	4½ Zaterdag
G. F. Snel.	strijkinrichting	35 b	1.	6½	8½-9 12-1½.	4½ Maandag
				6½	8½-9, 12-1½, 5-5½	7 Overigedag
J. J. v. Emmerik.	houtschillerij			6.	8-9, 12-1½, 4½-5	7
				6.	8½-9 12-1½.	4½ Zaterdag

We moeten niet vergeten, dat vele gezinnen grootgebracht zijn door vindingrijke moeders en zwaar werk verrichtende vaders die hun situatie accepteerden en er in de gegeven omstandigheden het beste van probeerden te maken.

Uit het arme verleden komt ons rijke heden en dat is niet vanzelf gegaan. Ze zijn door de mangel van het leven gegaan, maar er niet platgedrukt uitgekomen.

T O E K O M S T .

Hoe de toekomst van de wasserijen er uit zal zien is enigszins koffiedik kijken. Maar na wat gesprekjes met enige mensen die wasserijen hebben, kunnen wij stellen dat ze vol goede moed zijn en niet stil willen blijven staan. Jaar na jaar zal de produktie verder geautomatiseerd worden dan nu het geval is. De chips zullen hun intrede doen in het wasproces. Ieder stuk te wassen goed is dan voorzien van een ingenaaid minuscuul plaatje waar zijn "identiteit" als het ware op aangegeven staat. Een laken "weet" dan bijv. dat hij naar de wasmachine moet waar lakens gewassen worden en een overhemd "duikt" vanzelf naar zijn mede-overhemden tot de machine vol is. Tegelijk kan vastgelegd worden hoeveel keer alles al gewassen is en of iets aan vervanging toe is.

Totaal nieuwe wasserijen van starters zullen er niet meer komen, maar de produktiekapaciteit per bestaande onderneming wordt steeds groter door het opkopen van bestaande wasserijen die alle vernieuwingen niet meer kunnen of willen bijhouden. De groten hebben de "know-how" in huis; zij kunnen die verouderde bedrijven reorganiseren en door investeringen nieuw leven inblazen. Er gaan dan, gemeten naar wasstraaturen, nog veel meer kilo's de deur uit dan nu het geval is. En dat is nodig om aan het groeiende wasgoedaanbod het hoofd te bieden.

Eén ding is zeker: er zal ook bij de moderne wasindustrieel een beroep gedaan moeten worden op zijn inventiviteit en durf, net zoals dat het geval is geweest bij de blekers uit het verleden.

De REDAKTIE

Overzicht van archieven en indices (klappers) betreffende Nederhorst den Berg

aanwezig bij het

Streekarchief te Hilversum

archieven van:

gemeentebestuur, 1625-1936 *
- met burgerlijke stand: geb. 1811-1892, huw. 1811-1912, overl. 1811-1932
- nog geen bevolkingsregisters
gerecht, 1620-1811 *
notarissen, 1664-1710, 1770-1789 *
polders:
- Blijkpolder, 1708-1951 *
- Heintjesrak- en Broekerpolder, 1762-1979 *
- Horn- en Kuijerpolder, 1746-1962 *
- Horstermeerpolder, 1612 1980 *
- Spiegelpolder, 1779-1979 *
Ned. Hervormde Gemeente, (1600) 1625-1954 *
DTB's (doop-, trouw- en begraafboeken van vóór 1811) *

* betekent dat er een toegang is in de vorm van een inventaris of plaatsingslijst

indices op bovengenoemde DTB's:

hervormd dopen, 1639-1812
hervormde huwelijken, 1639 1813
hervormd begraven/overlijden, 1625-1811
impost v.h. gerecht op huwelijken, 1625-1732

indices op archief van het gerecht:

schepenakten (hierin ook enkele transporten en huwelijken), 1722-1811

N.B.: de indices zijn alle geordend:
- alfabetisch op familienaam
- alfabetisch op patroniem
- op datum

de indices op de schepenakten zijn ook geordend naar soort akte

Omslagprent:

gemeentegrenzen van Nederhorst den Berg
in het jaar 1867 - de Horstermeerpolder
is nog niet drooggemaakt